

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ NEDENİYLE YERİNDEN EDİLMİŞ KİŞİLERİN KORUNMASINA YÖNELİK İLK KARARLAR VE AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA GERİ GÖNDERMEME İLKESİ

Özgem Tuğçe GÜMÜŞ BOYACI*

ÖZET

Tarihteki çeşitli çevresel değişimlerde olduğu gibi, günümüzde ayrı bir çevresel kriz olarak anılan iklim değişikliğinin etkileri de nüfus hareketliliğine ve yer değiştirmelere neden olmaktadır. Son yıllarda mahkemeler önünde, devletlerin kişileri iklim değişikliğinin etkilerinden kaynaklanan risklerle karşılaştıkları yerlere sınır dışı etmesinin uygunluğunun değerlendirildiği davalar görülmektedir. “İklim mültecileri” olarak anılan iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilmiş kişilerin koruma talepleri hakkında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota v. Yeni Zelanda davası ile Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi kararı ulusal ve uluslararası temeldeki ilk kararlar olarak öne çıkmaktadır. Bu kararlarda, mülteci hukuku ve insan hakları hukuku kapsamındaki geri göndermeme ilkesinin, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle yaşamları veya yaşam koşulları önemli şekilde etkilenecek olanları kapsayıp kapsamadığı değerlendirilmiştir. Her iki kararda yer alan değerlendirmeler, iklim değişikliğinin etkilerinin devletlerin geri göndermeme ilkesine ilişkin yükümlülüklerini harekete geçirebileceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde açıkça yer almasa bile, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarınca mutlak bir koruma olarak yorumlanan geri göndermeme ilkesinin, gelecekte iklim değişikliği nedeniyle yaşamlarına yönelik bir tehdit riskiyle karşılaşmalarına sebep olacak geri gönderme kararları hakkındaki ihlal iddialarında gündeme gelmesi beklenmektedir. Henüz Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından iklim değişikliğine bağlı yer değiştirmelere ilişkin bir karar verilmiş değildir. Ancak Avrupa

* Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı
ORCID ID: 0000-0003-3490-5513
E-posta: ozgem.gumus@hbv.edu.tr
Makalenin Geliş Tarihi: 25.05.2021
Makalenin Yayınlanmasının Uygun Görüldüğü Tarih: 28.05.2021

İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2, 3 ve 8. maddeleri ile Mahkeme içtihatlarının geri göndermeme ilkesi bağlamındaki koruma kapsamının, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişilere yönelik korumayı sağlamaya yardımcı olacak potansiyeli barındırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim mültecileri, iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilmiş kişiler, geri göndermeme ilkesi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

THE PRINCIPLE OF NON-REFOULEMENT UNDER THE EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS AND INITIAL DECISIONS FOR THE PROTECTION OF CLIMATE CHANGE-INDUCED DISPLACED PERSONS

ABSTRACT

The effects of climate change, which is now referred to as a separate environmental crisis, as with the various environmental changes in history, cause population mobility and displacement. In recent years, courts have been hearing cases examining the appropriateness of states to deport individuals to countries where they face risks from the effects of climate change. The United Nations Human Rights Committee's Teitiota v. The New Zealand case and the decision of the Bordeaux Administrative Court of Appeal on the protection claims of climate change-induced displaced persons, known as "climate refugees", stand out as the initial decisions on a national and international basis. In these decisions, it was evaluated whether the principle of non-refoulement under refugee law and human rights law covers those whose lives or living conditions will be significantly affected by the adverse effects of climate change. The assessments in both decisions signal that the impacts of climate change could trigger the obligations of states regarding the principle of non-refoulement. In this context, the principle of non-refoulement, which is interpreted as an absolute protection by the case law of the European Court of Human Rights, even if it is not explicitly included in the European Convention on Human Rights, is expected to come to the fore in the allegations of refoulement decisions that will cause them to face a threat to their lives due to climate change. No decision has yet been made by the European Court of

Human Rights regarding climate change-related displacement. However, the scope of protection in the context of the principle of non-refoulement of the Articles 2, 3 and 8 of the Convention and the Court's case law are thought to have the potential to conduce protect climate change-induced displaced persons.

Keywords: *Climate refugees, climate change-induced displaced persons, principle of non-refoulement, The United Nations Human Rights Committee, European Convention on Human Rights*

GİRİŞ

Çevreye bağlı unsurlar nedeniyle göç, insanlık tarihi için yeni bir olgu değildir. Tarih boyunca insanlar, ekilebilir tarım topraklarının azalması, doğal kaynakların tükenmesi, deprem gibi çevresel nedenlerle yaşam alanlarını değiştirmeyi tercih etmiş veya buna mecbur kalmışlardır¹. Günümüzde yeni ve bağımsız bir olgu olarak nitelendirilme eğiliminde olunan “iklim değişikliği” de öne çıkan en önemli çevresel sorunlardan biridir. Nitekim iklim değişikliği münferiden bir çevresel *kriz* olarak anılmaya başlamış, diğer çevresel sorunlardan ayrı bilimsel ve akademik bir çalışma alanı haline gelmiştir.

İklim değişikliğinin² çevre, bireyler ve devletler üzerindeki etkileri gün geçtikçe artmakta ve artık küresel olarak deneyimlenir hale gelmektedir³. İklim değişikliğinin doğal etkilerinin yanı sıra, bireyler ve topluluklar üzerinde yarattığı insani sonuçlar, diğer çevresel sorunlarda olduğu gibi nüfus hareketliliğine ve yer değiştirmelere yol açmaktadır. Günümüzde iklim değişikliği göçün en yaygın nedenleri arasında sayılmaktadır. Uluslararası toplum için büyük bir endişe haline gelen iklim değişikliğinin göç üzerindeki etkisi son yıllarda hem bu alana yönelik politika geliştirenlerin hem de araştırmacıların odağında olmuştur⁴.

¹ Williams, Angela: “Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law”, *Law & Policy*, Volume 30, Issue 4, October 2008, s. 507; Ekşi, Nuray: “İklim Mültecileri”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2016, s. 17.

² Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne göre iklim değişikliği, “karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlemlenen doğal iklim değişkenliğine ek olarak, küresel atmosferin bileşimini değiştiren ve doğrudan veya dolaylı olarak insan faaliyetine atfedilen bir değişiklik” olarak tanımlanmaktadır (madde 1.2). *United Nations Framework Convention on Climate Change*. New York: United Nations, General Assembly, 1992.

³ Williams: s.503.

⁴ Piguet, Etienne/Pécoud, Antoine/de Guchteneire, Paul: “Migration and Climate Change: An Overview”, *Refugee Survey Quarterly*, Volume 30, Issue 3, September 2011, s. 1.

İklim değişikliği ve göç ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda, insan kaynaklı iklim değişikliklerinin, insanlar dâhil olmak üzere farklı türlerin nerede ve nasıl yaşayabileceğini temelden değiştireceği, yoğun nüfuslu birçok bölgede insan yaşamının zor veya imkânsız hale geleceği ve bu nedenle dünyanın genelinde büyük ölçekte nüfus hareketleri gerektirebileceği belirtilmiştir⁵. 21. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ve küresel ısınmanın dünyayı etkisi altına alması öngörüsüyle birlikte, deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı selleri, muson sistemlerinde ve diğer yağış rejimlerindeki bozulmalar ve daha önce görülmemiş şiddet ve müddeteki kuraklıklar nedeniyle 200 milyon insanın yerinden edilme riskiyle karşı karşıya kalacağı yönünde tahminlerde bulunmaktadır⁶. Doğru ve kesin nitelikteki ölçümlerle bir sayı belirlemek güç olsa da 2050 yılına kadar çevresel veya iklim değişikliği nedeniyle yer değiştirecek insanlar için yapılan tahminlerin 1 milyara kadar eriştiği görülmektedir⁷.

Bu konudaki çeşitli tahminler kesin çıkarımlar yapmak için hala yetersiz bulunmakta⁸ ve iklim değişikliğinin insan nüfusu dağılımını ne şekilde etkileyeceği kesin olarak bilinmemektedir⁹. Çevresel değişim veya iklim değişikliği ile göç ilişkisi tartışmaları sürüyor olsa da¹⁰ çevresel koşullarda veya iklimdeki değişikliklerin göç etme kararının arkasındaki nedenlerden biri olabileceği konusunda uzlaşma sağlanmış gibi görünmektedir¹¹.

⁵ Stern, Nicholas: “The Economics of Climate Change”, *American Economic Review*, Vol. 98, No. 2, May 2008, s. 1-37.

⁶ Myers, Norman: “Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century”, *Philosophical Transactions of the Royal Society: Biological Sciences*, Vol. 357, No. 1420, 2002, s. 609-613; Stern, Nicholas: How Climate Change Will Affect People Around the World. In *The Economics of Climate Change: The Stern Review* (pp. 65-103). Cambridge: Cambridge University Press, 2007, s. 91-92.

⁷ Dünya Bankası, gelişmekte olan dünya nüfusunun yüzde 55’ini temsil eden üç bölgeye (Sahraaltı Afrika, Güney Asya ve Latin Amerika) odaklanan raporunda, 2050 yılına kadar, bu üç bölgede 143 milyon insanın yerinden edileceğini tahmin etmektedir. Kumari Rigaud, Kanta/de Sherbinin, Alex/Jones, Bryan/Bergmann, Jonas/ Clement, Viviane/Ober, Kayly/Schewe, Jacob/Adamo, Susana/McCusker, Brent/Heuser, Silke/Midgley, Amelia: Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration, Washington, DC: The World Bank, 2018. Christian Aid, mevcut eğilimlere göre 2050 yılına kadar 1 milyar daha insanın yerlerinden edileceğini öngörmektedir. Christian Aid: Human Tide: The real migration crisis, A Christian Aid report, London: Christian Aid, 2007.

⁸ François Gemenne, bu tahminlerin bilimsel dayanağının oldukça az olduğunu ve bunların iklim değişikliğinin etkilerine, özellikle de yükselen deniz seviyelerine, en çok maruz kalan bölgelerde yaşayan insanların sayısını yansıttığını ileri sürmektedir. François Gemenne, *Géopolitique du changement climatique*, Armand Colin, 2009, p. 82.’dan aktaran Bétaille, Julien: « Des “réfugiés écologiques” à la protection des “déplacés environnementaux” éléments du débat juridique en France », *Hommes & Migrations*, 2010/2 (N° 1284), s. 145.

⁹ Brown, Oli: *Migration and Climate Change*, IOM Migration Research Series, No.31, International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2008, s. 11, 12.

¹⁰ Bu konuda uzun yıllardır süregelen akademik tartışmalar eşliğinde, doğal afetler nedeniyle yaşam alanından ayrılma olgusunu, yaşam alanından ayrılanları tanımlamayı ve kavramsallaştırmayı hedefleyen detaylı bir çalışma için bkz. Yurtcanlı Duymaz, Seda: “Çevresel Nedenlerle Yerinden Olanlar”, içinde *Çevre Hukuku ve Politikaları: Kavramlar, Teoriler ve Tartışmalar* (s. 225-245), Ed. Zerrin Savaşan, Çağlar Söker, Fırat Harun Yılmaz, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

¹¹ Black, Richard: *Environmental Refugees: Myth or reality?* *New Issues in Refugee Research*, Working

Çevresel koşullardaki değişikliğin özellikle sosyal ve ekonomik etkileri nedeniyle özellikle aynı ülke içinde nüfus hareketliliğine yol açması insanlık tarihi boyunca tanık olunan bir gerçekliktir. Ancak özellikle bugün için göç kararının ülke sınırlarını aşmasıyla birlikte yeni kavramlar ve sınırlılıklar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde devletlerin ulusal hukuk düzenlemeleri nedeniyle, insanların kendi istedikleri yere, istedikleri şekilde ve zamanda göç etmeleri oldukça güçtür. Uluslararası hukuk ise devletlerin koruma yükümlülüğü bağlamında “mülteciler”, “vatansız kişiler” gibi yalnızca küçük bir grubu normatif koruma kapsamına almıştır. Bu gruplardan birine girmeyen veya istihdam, aile, eğitim gibi nedenlerle yasal olarak göç etmeyen kişiler, başka bir ülkenin sınırlarına giriş yapmaya çalışmaları veya bir başka ülkede kalmaya devam edebilmek için gereken yasal izinlerinin bulunmaması halinde, sınır dışı edilme riskiyle karşı karşıya kalacaklardır¹². Nitekim geçtiğimiz yıllarda, hem ulusal yargı makamları hem de uluslararası koruma mekanizmaları önünde, iklim değişikliği veya çevresel nedenlerle sığınma taleplerinin reddedilmesi üzerine sınır dışı edilme veya iade kararlarına ilişkin hukuki uyumsuzluklar gündeme gelmiştir.

Bu çalışmada, öncelikli olarak iklim değişikliği gibi çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişilerin terminolojik ve normatif olarak konumlandırılmasına ilişkin sorunlar ve bu konuda öne çıkan birtakım görüşlerin ve önerilerin aktarılması hedeflenmektedir. Ardından, iklim değişikliği nedeniyle Yeni Zelanda’ya yapmış olduğu iltica talebi reddedilen Ioane Teitiota’nın başvurusu üzerine Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komitesi (Komite) tarafından verilen “*ilk iklim mültecisi kararı*” ile Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi kararının konu ile ilişkili öne çıkan değerlendirmeleri incelenecektir. Son olarak, henüz hukuki nitelendirilme ve koruma konusunda belirliliğin olmadığı söz konusu grubun olası bir uyumsuzlukta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne gelmesi halinde, Mahkeme'nin koruma kapsamına ne şekilde dahil edilebileceğiyle ilgili bir değerlendirme yapılmasına çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları kapsamındaki geri göndermeme yükümlülükleri üzerinden bir değerlendirme yapmakla yetinecektir. Bu çalışma, iklim değişikliği ve nüfus hareketliliği ile ilgili tüm ihtimalleri, dolayısıyla tüm uyumsuzluk iddialarını ele alma niyetinde değildir. Konunun çok bileşenli niteliği göz önünde bulundurularak, çalışmada incelenen kararlardaki yalnızca konuya ilişkin iddialar ve değerlendirmelerin merkezinden uzaklaşmamaya gayret edilecektir.

Paper No.34, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Geneva, 2001; Barnett, Jon/Chamberlain, Natasha: “Migration as Climate Change Adaptation: Implications for the Pacific”, In *Climate Change and Migration South Pacific Perspectives* (pp. 51-60), Ed. Bruce Burson, Institute of Policy Studies, Wellington, 2010, s. 51.

¹² McAdam, Jane: *Climate Change Displacement and International Law: Complementary Protection Standards*, Division of International Protection, UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), PPLA/2011/03, 2011, s. 4.

I. TERMİNOLOJİ VE NORMATİF STATÜ SORUNU

İklim değişikliği ve çevresel nedenlerle sürekli veya geçici olarak yer değiştirmek durumunda kalan bireyler ve toplulukları ifade etmek üzere, “çevre mültecileri (*environmental refugees*)”¹³, “iklim mültecileri (*climate refugees*)”¹⁴, “iklim göçmenleri (*climate migrants*)”, “çevre göçmenleri (*environmental migrants*)”¹⁵ ve benzeri terimler kullanılmaktadır. Mevcut çalışmalarda kullanımının daha yaygın olduğu gözlenen önceki terimlerin yanı sıra, “iklim kaynaklı yerinden edilmiş kişiler (*climate-induced displaced persons*)”¹⁶, “iklim değişikliğine bağlı göç (*climate change-related migration*)”¹⁷, “afet ve iklim değişikliğine bağlı insan hareketliliği (*disaster- and climate change-related human mobility*)”¹⁸ gibi ifadelerin de tercih edildiği görülmektedir.

“Çevre mülteci” terimi ilk olarak 1970’li yıllarda Lester Brown tarafından alana tanıtılmıştır; ancak yaygın olarak kullanımı Essam El-Hinnawi’nin 1985 tarihli raporunun ardına tekabül etmektedir¹⁹. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) araştırmacısı olan El-Hinnawi tarafından hazırlanmış olan ve çalışma konusu üzerindeki ilk ve öncü çalışmalardan biri olarak anılan raporda, çevre mültecileri, “*varlıklarını tehlikeye atan ve/veya yaşam kalitelerini ciddi şekilde etkileyen belirgin bir çevresel bozulma (doğal ve/veya insanlar tarafından) nedeniyle geleneksel yaşam alanlarını geçici veya kalıcı olarak terk etmeye zorlanan kişiler*” olarak tanımlanmaktadır. El-Hinnawi, bu tanımda yer alan “çevresel bozulma” ifadesi ile ekosistemdeki geçici veya kalıcı olarak insan yaşamını desteklemeye uygun olmayan herhangi bir fizik-

¹³ El-Hinnawi, Essam: *Environmental Refugees*, Nairobi: United Nations Environment Programme, 1985; Myers, Norman: “Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century”, *Philosophical Transactions of the Royal Society: Biological Sciences*, Vol. 357, No. 1420, 2002, s. 609-613; Neuteleers, Stijn: “Environmental Refugees: A Misleading Notion for a Genuine Problem”, *Ethical Perspectives*, Vol. 18, Issue 2, 2011, s. 229-248.

¹⁴ Apap, Joanna: *The Concept of ‘Climate Refugee’: Towards a Possible Definition*. Briefing. European Parliamentary Research Service (EPRS), 2018; Ayazi, Hossein/Elsheikh, Elsadig: *Climate Refugees: The Climate Crisis and Rights Denied*, Berkeley, CA: Othering & Belonging Institute, University of California Berkeley, December 2019.

¹⁵ Cederberg, Emma: *The Protection of Human Rights in the Context of Climate Change: Non-refoulement Obligations under Article 3 ECHR to Protect Environmental Migrants?*, Dissertation, Uppsala Universitet, 2020.

¹⁶ Ayazi, Hossein/Elsheikh, Elsadig: *Climate Refugees: The Climate Crisis and Rights Denied*, Berkeley, CA: Othering & Belonging Institute, University of California Berkeley, December 2019.

¹⁷ McMichael, Celia: “Climate Change-related Migration and Infectious Disease”, *Virulence*, Vol. 6(6), 2015, s. 548-53.

¹⁸ Kälin, Walter: “The Global Compact on Migration: A Ray of Hope for Disaster-Displaced Persons”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 30, No. 4, 2018, s. 664-667.

¹⁹ Terimin ilk kullanımına ilişkin olarak Kibreab, Kasım 1984 tarihinde Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü (IIED)’nün bir bilgilendirme belgesine işaret ederken; Black terimin, 1970’lerde Worldwatch Enstitüsü’nden Lester Brown tarafından kullanıldığını ifade etmektedir. Kibreab, Gaim: *Environmental Causes and Impact of Refugee Movements: A Critique of the Current Debate*. *Disasters*, Volume 21, Issue 1, 1997, s. 20; Black: s. 1.

sel, kimyasal ve/veya biyolojik değişikliği kast etmektedir²⁰. Alandaki öncü çalışmalara imza atan bir diğer uzman Myers ise çevre mültecilerini, “*kuraklık, toprak erozyonu, çölleşme, ormansızlaşma ve diğer çevresel sorunların yanı sıra nüfus baskısı ve derin yoksulluk gibi ilişkili sorunlardan dolayı yurtlarında artık güvenli bir geçim kaynağı elde edemeyen insanlar*” şeklinde tanımlamıştır²¹.

“Çevre mülteci” terimine yönlendirilen eleştirilerden biri, “mülteci” teriminin uluslararası hukukta belirli ve açık bir tanımının olması ve bu statünün sağlanabilmesi için tanınmış belirli koşulların bulunmasıdır. Cenevre’de 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme²² (1951 Cenevre Sözleşmesi) göre; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişilere “mülteci” statüsü tanınabilecektir. Bununla birlikte, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin mülteci statüsünün tarifine ve tanınmasına ilişkin söz konusu maddesinde “1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylar” ve “Avrupa’da meydana gelen olaylar” şeklinde tarihsel ve coğrafi olmak üzere iki sınırlama bulunmaktadır²³.

Zaman içinde yeni gelişmelerin yaşanması ve bu korumaya ihtiyaç duyan kişilerin sayısının artmasıyla birlikte, 1951 Cenevre Sözleşmesi hükmünün gözden geçirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Kişilerin herhangi bir sınırlama olmaksızın, mülteci statüsüne dâhil edilmeleri düşüncesinin etkisiyle Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü ortaya çıkmış²⁴ ve 1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olaylardaki Avrupalılar için mülteci statüsüne başvurulabileceği yönündeki tarihsel ve coğrafi sınırlamalar kaldırılmıştır²⁵. Görüldüğü üzere, 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde ve Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü’nde, mülteci statüsünün tanınabilmesi için belirlenen sebepler arasında iklim olayları veya iklim değişikliği yer almamaktadır²⁶.

²⁰ El-Hinnawi: s. 4.

²¹ Myers: s. 609.

²² Cenevre’de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanmış olan Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 14 Aralık 1950 tarih ve 429 (5) sayılı kararıyla toplanan Konferans’ta kabul edilmiş 22 Nisan 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. UN General Assembly, *Convention Relating to the Status of Refugees*, 28 July 1951, United Nations, Treaty Series, Vol. 189, p. 137. (<https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20189/v189.pdf>, Erişim: 08.05.2021)

²³ 1951 Cenevre Sözleşmesi md. 1/B(1)

²⁴ Odman, Tevfik: Mülteci Hukuku, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No.15, Ankara, 1995, s. 41; Ergüven, Nâsîh Sarp/Özturanlı, Beyza: “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 62, Sayı 4, 2013, s. 1017.

²⁵ Ergüven/Özturanlı: s. 1021; Steinbock, Daniel J.: “Interpreting the Refugee Definition”, *UCLA Law Review*, Vol. 45, No. 3, February 1998, s. 739.

²⁶ Tekin, Esra: “Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu”, *Türkiye Baro-*

“Çevre mülteci”, “iklim mülteci” ve “çevre göçmeni” gibi çeşitli şekillerde kullanılan terimler, mülteci ve göçmen arasındaki pozitif hukuk kaynaklı ayrımı görünmez kılma veya bulanıklaştırma riskini de beraberinde getirmektedir. Konu üzerinde yapılan çalışmalarda hangi kavramın ne sebeple kullanıldığının belirtilmesinin önem taşıdığına işaret eden Turgut, bu türden bir belirtmenin genellikle yapılmıyor olmasının yanı sıra, mülteci ve göçmen dışında yeni ifadelerin kullanıldığı gözlemini aktarmaktadır. “Göçe zorlanmışlar (*forced migrants*)” ve “zorunlu göç (*forced migration*)”, “yerinden olmuş-edilmiş insanlar (*displaced persons*)” ve “yerinden olma-edilme (*displacement*)” gibi farklı tercihler nedeniyle kavram çokluğu ve kavram kargaşası oluşabildiği gibi, ilgili kavramların başlarına getirilen sözcükler (*çevresel, iklim, ekolojik gibi*) de birbirinden farklı olabilmektedir. Konuya ilişkin çalışmalardan ve hatta resmi raporlardan görüldüğü üzere, farklı terimler tercih edilmiş ve henüz bir kavram birliğine varılmamıştır²⁷.

Kavramlar arasındaki belirliliğin önüne geçen nedenlerden biri de “mülteci” ve “göçmen” arasındaki ayrımdır²⁸. Devletin tarafı olduğu sözleşmeler uyarınca kendisine özel statü ve hukuki koruma sağlanan kişiler “mülteci” olarak adlandırılmaktadır. “Göçmen” terimi ise ekonomik gerekçelerle, daha iyi bir hayat standardı edinebilmek üzere vatandaşı olduğu devletin ülkesinden ayrılarak, başka bir ülkeye göçen kişiler için kullanılmaktadır. Göçmenleri mültecilerden ayıran farklar, göçmenin vatandaşı olduğu ülkeden ekonomik nedenlerle ayrılmış olması ve vatandaşı olduğu ülkenin korumasından yararlanmaya devam etmesi olarak görülmektedir²⁹.

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği, “mülteci” ve “göçmen” kavramlarını birbirinden farklı kategoriler olarak görmektedir. Komiserlik, mülteci terimini 1951 Cenevre Sözleşmesi dar kapsamı çerçevesinde ele almakta ve bu bağlamda mülteci, yalnızca söz konusu sözleşmede *sayılan nedenlerle* kendi ülkesi dışına çıkmak *zorunda kalanlar* ile sınırlanmaktadır³⁰. Deprem, fırtına, sel felaketi gibi iklim değişikliklerinin neden olduğu afetler, bunlardan etkilenenlere zarar vermiş dahi olsa bu zarar, kişinin ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri kaynaklı olmadığından 1951 Cenevre Sözleşmesi gereğince mülteci olarak kabul edilememekte-

lar Birliği Dergisi, Cilt: 32, Sayı: 147, Mart 2020, s. 314.

²⁷ Yılmaz Turgut, Nükhet: “Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt:31, Sayı: 139, Kasım 2018, s. 303, 304.

²⁸ Söz konusu ayrıma ilişkin detaylı çalışmalar ve değerlendirmeler için bkz. Ziya, Olcay: “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 99, Mart 2012, s. 229-240.

²⁹ Ergüven/Özturanlı, s. 1020; Efe, Salih/Ulusoy, Orçun: 117 Soruda Mülteci Hakları, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, Nisan 2013, s. 18.

³⁰ Yılmaz Turgut: s. 306.

dir³¹. Bunun yanı sıra, tüm devletlerin ve toplulukların ortak sorumluluğunda olan küresel ısınmanın ve etkilerinin bir zulüm olarak değerlendirilmesi halinde dahi, zulmeden bir öznenin bulunması güç olacağından söz konusu statünün dışına iteceği ifade edilmektedir³². Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği, “iklim mülteci” teriminin kendisi tarafından tasdik edilmediğini ve “afetler ve iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kişiler” olarak adlandırmanın daha doğru olduğunu ifade etmektedir³³.

İklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren kişileri “mülteci” terimi ile karşılamanın güçlüğü hakkındaki bir diğer görüş, 1951 Cenevre Sözleşmesi gereğince bir kişiye mülteci statüsünün tanınabilmesi için ülkesinin dışında olmasının gerekliliğine dayanmaktadır³⁴. Zira insanlar için iklim değişikliği her zaman ülkelerini terk etmeleriyle sonuçlanmamakta, bu durumda kendi ülkelerinde bir yerden başka bir yere göçmeyi de tercih edebilmektedirler³⁵.

Göç ve iklim değişikliği veya göç ve çevresel nedenler arasındaki ilişkinin ne şekilde kavramsallaştırılabileceği konusundaki farklı görüşlerin temellerinden biri de nüfus hareketinin *gönüllü* veya *zorunlu* olması ayrımıdır. Çevresel bozulma ve felaketlerin kişinin göç etme kararında bir etken olabileceği kabul edilmekle birlikte, bu etkenin zorunlu yerinden edilmenin başlıca nedeni olarak kavramsallaştırılmasının faydasız ve gereksiz olduğu tartışılmaktadır³⁶. Göç etme için çevresel etkiler bir neden olabilirse de, genellikle bundan daha karmaşık nedenler bulunmaktadır ve bu sebeple nüfus hareketlerinin gönüllü veya zorunlu olması arasında belirgin bir çizgi çizmenin kolay olmayacağı ifade edilmektedir³⁷.

İnsanların göç etme veya yer değiştirme kararlarının oldukça farklı unsurlardan ve koşullardan etkilendiği bir dünyada, iklim veya çevresel nedenlerle yer değiştirenlerin kim olduğuna dair kesin ve yeterli bir tanım yapmak

³¹ Ekşi: İklim Mültecileri, s. 22.

³² Gökpınar, Fatih Bilal: 21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2020, s. 99, 100.

³³ UNHCR, The UN Refugee Agency, Climate change and disaster displacement. (<https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html>, Erişim: 04.05.2021)

³⁴ Aynı ülke içinde bir hareketi ifade etmek üzere genellikle yerinden edilme (*displacement*) kullanılsa da, üzerinde mutabık kalınan bir tanımlı yoktur ve bugün söz konusu terim hem iç hem de sınır ötesi hareketleri ifade etmek için tercih edilmektedir. Naik, Asmita: “Migration and Natural Disasters”, In *Migration, Environment and Climate Change: Assessing The Evidence* (pp. 245-317), Ed. Frank Laczko, Christine Aghazarm, International Organization for Migration, 2009, s. 251.

³⁵ Ekşi: İklim Mültecileri, s. 22.

³⁶ Black, Richard. (2001). Environmental Refugees: Myth or reality? New Issues in Refugee Research, Working Paper No.34, Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

³⁷ Laczko, Frank/Piguet, Etienne: Regional Perspectives on Migration, the Environment and Climate Change, In *People on the Move in a Changing Climate* (pp.1-20), Ed. Etienne Piguet, Frank Laczko, Global Migration Issues, Vol 2, Springer, Dordrecht, 2014, s. 2.

oldukça güçtür³⁸. İklim değişikliği ile nüfus hareketleri arasında karmaşık bir ilişki vardır bu tür hareketleri tetikleyen çok çeşitli ihtimaller söz konusu olabilmektedir³⁹.

Örneğin bazı insanlar, iklim değişikliğinin yavaş başlayan etkilerinin yol açtığı silahlı çatışma veya zulüm halleri nedeniyle yer değiştirmeyi tercih edebilmektedir. Bu kişiler, çatışma veya zulüm nedeniyle 1951 Cenevre Sözleşmesi uyarınca “mülteci” statüsüyle korunma hakkına sahip olabilirler; ancak yer değiştirme kararı olan birçokları kendilerine mülteci olarak koruma sağlamayacak nedenlerle yola çıkmaktadır. Ancak “mülteci” veya “göçmen” olmanın ötesinde, çevresel bozulma, doğal afetler veya iklim değişikliğine bağlı olarak bir ülkeye girme ve orada kalma konusunda uluslararası insan hakları hukukunun sağladığı bir koruma henüz bulunmamaktadır⁴⁰. Bu koruma açığının sonucu olarak, söz konusu kişiler iklim değişikliğinin artan etkileri karşısında insan haklarından yararlanma konusunda yeni zorluklarla karşılaşmaktadırlar⁴¹.

Günümüzde, *çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişilerin (environmentally displaced person - EDPs)* veya iklim mültecilerinin statüsü ve korunması hususu uluslararası hukukta henüz açıklık kazanmamıştır. Uluslararası hukuk, mülteci hukuku düzenlemeleri aracılığıyla tanınan *yerinden edilmiş kişilere* koruma sağlarken, bu korumayı *çevresel nedenlerle yerinden edilmiş kişileri* kapsayacak şekilde genişletmez. Bu kişilere yönelik bir koruma yükümlülüğünün hangi koşullarda, ne şekilde hayata geçirileceği ve kapsamının ne olacağı henüz belli değildir⁴².

Günümüzde, çevresel nedenlerle yerinden edilmenin farklı türlerini kapsayan şemsiye bir kavram olarak kullanılan⁴³ “çevre mültecisi” veya hukuki nitelendirme anlamında uygun olmasa da iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini çarpıcı şekilde ortaya koyabilmesi açısından “iklim mültecisi” terimlerinin çalışmalarda görece öne çıktığı görülmektedir⁴⁴. Terminolojide ve normatif

³⁸ Black: s. 14.

³⁹ Kälın, Walter/Schrepfer, Nina: Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), February 2012, PPLA/2012/01, s. 13-17.

⁴⁰ Human Rights Council: “The Slow onset effects of climate change and human rights protection for cross-border migrants” (A/HRC/37/CRP.4), Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Thirty-seventh session, 26 February – 23 March 2018, par. 6, s. 4, 5.

⁴¹ *Ibid*, par. 58, 59.

⁴² Moberg, Kara K.: “Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection”, Iowa Law Review, Vol. 94, No. 3, March 2009, s. 1112, 1113; Ekşi: İklim Mültecileri, s. 18, 19.

⁴³ Neuteleers: s. 235.

⁴⁴ Methmann, Chris/Oels, Angela: “From ‘Fearing’ to ‘Empowering’ Climate Refugees: Governing

koruma alanında gelişme sağlanması ve mutabakata varılması yönündeki çabalar⁴⁵ azımsanmamalı; çevresel değişimin ve bozulmanın, nüfus hareketi üzerinde oynayabileceği potansiyel rolü ve olumsuz etkileri bu sebeple değersizleştirmemelidir⁴⁶. Terimler şimdilik uluslararası hukuk alanında ve yasal düzenlemelerde açıklığa kavuşturulmayı ve yasal bir koruma statüsü kazanmayı beklemektedir.

Bu çalışmada, henüz üzerinde uzlaşılan bir terim olmaması sebebiyle, çevresel faktörler veya iklim değişikliği nedeniyle yurtlarından ayrılmak durumunda kalan veya ayrılmayı tercih eden bireyler ve toplulukları ifade etmek üzere *çevre veya iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilmiş kişi(ler)* ifadesi tercih edilecektir. Ancak incelenen kararlar ve kaynak olarak başvurulmuş çalışmalarda kullanımı özellikle tercih edilen terimler veya ifadeler için -terimler arasındaki bazı teknik farklılıklar göz ardı edilerek- orijinal metne sadık kalınacaktır.

II. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BAĞLI YERİNDEN EDİLMELERE İLİŞKİN ULUSAL VE ULUSLARARASI DÜZEYDEKİ İLK KARARLAR

Çevresel sorunların ve özellikle iklim değişikliğinin ekonomik, çevresel, sosyal ve politik sonuçları geniş çapta görünür olmaya, tanınmaya ve belge-

---

Climate-Induced Migration in the Name of Resilience”, Security Dialogue, Vol. 46, No. 1, 2015, s. 56.

⁴⁵ Küresel ısınma ile birlikte özellikle deniz seviyelerindeki ve yağış biçimlerindeki değişimlerin bu etkilerin görüldüğü nüfusa yönelik yerinden edilmelere neden olacağını iddia eden çevreciler, “mülteci” tanımının iklim değişikliği nedeniyle yerlerinden edilmiş insanları da içerecek şekilde genişletilmesi çağrısında bulunmaktadır. Castles, Stephen/de Haas, Hein/Miller, Mark J.: The Age of Migration International Population Movements in the Modern World, Fifth Edition, Palgrave Macmillan, 2014, s. 209; 2011 Nansen Konferansı’nda, “iklim mültecileri (*climate refugees*)” ve “çevre mültecisi (*environmental refugee*)” gibi hukuken hatalı veya yanıltıcı terimlerinin kullanımından kaçınılması gerektiği ifade edilmiştir. İklim değişikliği ve diğer doğal tahribatlar kaynaklı yerinden edilmeye ilişkin üzerinde uzlaşılmış bir terminolojinin eksik olduğuna dikkat çekilen Konferans’ta kullanılması önerilen terim “çevresel olarak yerinden edilmiş kişiler (*environmentally displaced persons*)” olmuştur. Nansen Conference, Climate Change and Displacement in the 21st Century, Oslo, Norway, June 5-7, 2011, Chairperson’s Summary, par. 21, s. 19; 1951 Cenevre Sözleşmesindeki “mülteci” tanımının iklim nedeniyle yerlerinden edilmiş insanları da içerecek şekilde genişletilmesi veya tamamen yeni bir yasal çerçeve geliştirilmesi tartışmaları için bkz. Ayazi, Hossein/Elsheikh, Elsadig: Climate Refugees: The Climate Crisis and Rights Denied, Berkeley, CA: Othering & Belonging Institute, University of California Berkeley, December 2019; “İklim mültecileri”nin hukuken tanınmasına ilişkin eleştiriler ve görüşleri ele alan çalışma için bkz. Kaygusuz Akbay, Mehtap: “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota Kararının Ardından ‘İklim Mültecileri’”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, s. 223-248.

⁴⁶ Lonergan, Steve: “The Role Of Environmental Degradation in Population Displacement”, Environmental Change and Security Project Report, Issue 4, Spring 1998, s. 8.

lenmeye başlamıştır⁴⁷. Bu etkiler aynı zamanda ulusal ve uluslararası hukuk alanlarına da hukuki uyumsuzluklar olarak yansımaktadır.

Son yıllarda bazı yerel mahkemeler, “iklim mültecileri” olarak adlandırılan insanların iklim değişikliğinin etkilerinden kaynaklanan risklerle karşılaştıkları ülkelere, sınır dışı edilip edilemeyeceği hususunu değerlendirmek durumunda kalmışlardır. “İklim mültecilerinin” yaptıkları başvurular, zararın mülteci hukuku anlamında “zulüm” olmadığı, mevcut durumun ilgili kişi üzerinde herhangi farklı bir etkisinin olmadığı veya iklim mültecilerinin iddialarına ilişkin sundukları kanıtların yeterli olmadığı gerekçeleriyle reddedilmiştir⁴⁸. Ancak 2019 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi tarafından verilen *Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda kararında*, devletlerin insanları iklim değişikliğinin etkilerinin yaşamlarını tehdit eden veya zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele riskine maruz bıraktığı yerlere göndermesinin hukuka aykırı olduğu kabul edilmiştir⁴⁹. Karar, bir Birleşmiş Milletler insan hakları organı tarafından iklim değişikliğine dayalı olarak verilmiş ilk karar olma özelliğini taşımaktadır.

“İklim mülteci”nin korunmasına ilişkin bilinen ilk ulusal yargı kararı ise 2020 yılının sonunda Fransa’dan gelmiştir. Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi’nin, kronik solunum rahatsızlığı olan Bangladeşli bir kişiye yönelik Fransa topraklarını terk etme zorunluluğunu iptal ettiği kararında konuya ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Mahkeme, şikayette bulunan kişinin menşe ülkesindeki iklim koşullarının, sağlık durumunu kötüleştirme ve onu erken ölüme maruz bırakma riski taşıdığını vurgulamıştır. Fransa’nın hukuk sisteminde henüz “iklim mülteci” statüsü bulunmuyor olsa da söz konusu karar, sınırdışı edilme kararına yönelik bir davada ilk kez iklim değişikliğine dayanılması sebebiyle öne çıkmıştır.

A. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi: *Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda Davası*

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi’nin kararı⁵⁰, iklim değişikliğinin etkilerinden sığınma talep

⁴⁷ Williams: s. 503.

⁴⁸ İklim mültecilerinin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne dayanarak sığınma talep edemeyeceklerine ilişkin Yeni Zelanda ve Avustralya mahkemeleri tarafından verilen iki karar için bkz. Ekşi: İklim Mültecileri, s. 23-34.

⁴⁹ McAdam, Jane: “Protecting People Displaced by the Impacts of Climate Change: The UN Human Rights Committee and the Principle of Non-refoulement”, American Journal of International Law, Volume 114, Issue 4, October 2020, s. 708.

⁵⁰ *Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version)*, CCPR/C/127/D/2728/2016, UN Human Rights Committee (HRC), 7 January 2020. (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/NZL/CCPR_C_127_D_2728_2016_31251_E.docx, Erişim: 06.05.2021)

eden bir kişinin bireysel başvurusuna ilişkindir⁵¹. Pasifik'te küçük bir ada ülkesi olan Kiribati Cumhuriyeti⁵² vatandaşı olan Ioane Teitiota, 2007 yılında eşi ile birlikte Kiribati'den Yeni Zelanda'ya taşınmıştır⁵³. Burada, üç çocukları olmuştur; ancak çocukların 1977 tarihli Yeni Zelanda Vatandaşlık Yasası uyarınca vatandaşlıkları bulunmamaktadır. Oturma izinleri 3 Ekim 2010 tarihinde sona eren aile, bu tarihin ardından izinsiz olarak ve yasadışı şekilde Yeni Zelanda'da kalmayı sürdürmüştür. Sınırdışı edilmekten kaçınmak üzere Teitiota, 24 Mayıs 2012 tarihinde, kendi ülkesindeki iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle karşılaştığı yaşam riski nedeniyle Yeni Zelanda'ya “mülteci (*refugee*)” ve/veya “koruma altındaki kişi (*protected person*)” statüsü için başvuruda bulunmuştur⁵⁴. Teitiota'nın başvurusu, 24 Ağustos 2012 tarihinde, koruma memuru tarafından reddedilmiştir⁵⁵.

Mülteci ve/veya korunan kişi olarak tanınma taleplerine ilişkin itirazların yeniden incelemesini yapan Yeni Zelanda Göç ve Koruma Mahkemesi⁵⁶ başvuru-cunun, koruma memurunun olumsuz kararına yönelik yapmış olduğu itirazını 25 Haziran 2013 tarihinde reddetmiştir. Teitiota daha sonra Yüksek Mahkeme'den 2009 Göçmenlik Yasası'nın 245. maddesi uyarınca Göç ve Koruma Mahkemesi'nin kararına itiraz etmek için izin istemiştir. Başvurucunun Göç ve Koruma

⁵¹ İnsan Hakları Komitesi, BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin uygulamasına ilişkin görevlendirilmiş bir organdır. Sözleşme çerçevesinde yer alan insan haklarını koruma ve denetleme mekanizmalarından biri “bireysel başvuru” yöntemidir. Bu yöntem göze, Sözleşme'de düzenlenen haklardan birinin ihlali nedeniyle zarar gördüğünü ileri süren bireyler İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuruda bulunma hakkına sahiptir. Doğan, İlyas/Hazar, Zeynep: “Üçüncü Kitap: BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi”, İçinde: *İnsan Hakları Hukuku* (s. 217-233), Ed. İlyas Doğan, 3. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2019.

⁵² Kiribati, Batı Pasifik'te 33 mercan adasından oluşan bir ülkedir. Alçakta bulunan bir atol ülkesi olan Kiribati'nin, iklim değişikliği nedeniyle, tamamen deniz altında kalma veya üzerinde yaşamaya elverişsiz hale gelme riskiyle burun buruna geleceği öngörülmektedir. Boncour, Philippe/Burson, Bruce: “Climate Change and Migration in the South Pacific Region: Policy Perspectives”, In *Climate Change and Migration South Pacific Perspectives* (pp. 5-28), Ed. Bruce Burson, Institute of Policy Studies, Wellington, 2010, s. 11.

⁵³ Kiribati'de gerçekleşen nüfus hareketlerinin yedide birinin çevresel değişim (%14) nedeniyle gerçekleştiği ifade edilmiştir; bu durum istihdam (%42) ve çalışmadan (%26) sonra göç etme kararındaki üçüncü önemli etken olduğunu göstermektedir. Oakes, Robert/Milan, Andrea/Campbell, Jillian: Kiribati: Climate Change and Migration – Relationships Between Household Vulnerability, Human Mobility and Climate Change, Report No. 20, Bonn: United Nations University Institute for Environment and Human Security (UNU-EHS), 2016, s. 11.

⁵⁴ Yeni Zelanda'nın 2009 Göç Yasası Uyarınca, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme kapsamında bir mülteci olarak tanınmaya elverişliyse “mülteci” statüsü verilmelidir. Kişinin Yeni Zelanda'dan sınır dışı edilmesi halinde, keyfi olarak yaşamdan mahrum bırakılma veya zalimce muameleye maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağına inanmak için önemli gerekçeler bulunuyorsa, Sözleşme kapsamında “koruma altındaki kişi” olarak tanınmalıdır. *Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version)*, CCPR/C/127/D/2728/2016, UN Human Rights Committee (HRC), 7 January 2020.

⁵⁵ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par. 4.1, 4.2*.

⁵⁶ Yeni Zelanda Göç ve Koruma Mahkemesi, Mülteci Statüsü Şubesi'ndeki mülteci ve koruma görevlilerinin kararları da dahil olmak üzere Yeni Zelanda Göçmenlik Bürosu tarafından alınan kararların itirazlarını dinleyen bağımsız bir organdır. Buchanan, Kelly/U.S.Global Legal Research Directorate Law Library Of Congress: New Zealand: Climate Change Refugee” Case Overview, Washington, D.C.: The Law Library of Congress, Global Legal Research Center, 2015, s. 1.

Mahkemesi'nin kararına yönelik temyiz hakkı tanınması talebini sırasıyla Üst Mahkeme⁵⁷ 2013 yılında, İstinaf Mahkemesi⁵⁸ 2014 yılında reddetmiştir. Ülkedeki en yüksek mahkeme olan Yeni Zelanda Yüksek Mahkemesi⁵⁹ 20 Temmuz 2015 tarihinde, alt mahkemelerin başvuru aleyhine verdiği kararları onayarak, başvurusunun kendisine yaptığı temyiz başvurusunu reddetmiş ve davadaki yargılama sona ermiştir.

Yargılamanın sona ermesinin ardından, başvuru ve ailesi Eylül 2015 tarihinde sınır dışı edilmiştir. Teitiota, Yeni Zelanda Yüksek Mahkemesi'nin sınır dışı etme kararı akabinde Yeni Zelanda'nın kendisini Kiribati'ye göndermekle BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nde konulan yaşam hakkını ihlal ettiği iddiasıyla, Sözleşmenin denetim organı olan BM İnsan Hakları Komitesi'ne şikâyetle bulunmuştur.

⁵⁷ Üst Mahkeme, Teitiota'nın iddialarını “yeni ve iyimser” olarak nitelendirmiş; ancak bu iddiaları “ikna edici” bulmayarak temyiz etme iznini vermeyi reddetmiştir. Mahkeme, 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamını, orta vadeli ekonomik yoksunlukla veya doğal afetlerin veya savaşların doğrudan sonuçlarıyla veya iklim değişikliğinin neden olduğu varsayımlar zorluklarla karşıya kalan milyonlarca insana koruma hakkı verecek şekilde kapsamını değiştirmenin Yeni Zelanda Yüksek Mahkemesinin görevi olmadığını ifade etmiştir [par.51]. Mahkeme, “sosyolojik” bir mülteci veya iklim değişikliğinin hissedilen sonuçlarından kaçarak hayatını iyileştirmeye çalışan kişinin Mülteci Sözleşmesinin 1A (2) maddesi uyarınca geçerli olan bir kişi olmadığını belirtmiştir [par.54]. Teitiota'nın Kiribati'ye geri dönmesi halinde, bireysel bir zulme maruz kalmayacağı ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 6. maddesi kapsamındaki yaşam hakkı veya Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 11. maddesi kapsamındaki yeterli yiyecek, giyecek ve barınma hakkı gibi temel insan haklarının sürekli ve şiddetli şekilde ihlal edilmesine maruz kalmayacağı tespit edilmiştir. Mahkeme, Teitiota'nın konumunu diğer Kiribati vatandaşlarından farklı görmemektedir [par.54]. Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment [2013] NZHC 3125 [26 November 2013]. (<http://www.nzlii.org/nz/cases/NZHC/2013/3125.html>, Erişim: 06.05.2021)

⁵⁸ İstinaf Mahkemesi, iklim değişikliğinin Ioane Teitiota ve aşında genel itibarıyla Kiribati nüfusu üzerindeki etkilerinin, Teitiota'yı Cenevre Sözleşmesi kapsamına dahil etmediğini ifade etmiştir: “Kiribati'nin sorununun çözümü Sözleşme değildir” [par.21]. Mahkeme, bu kararın iklim değişikliğinin önemini küçümsemek olarak okunmaması çağrısında bulunur ve bunun uluslararası toplum için büyük ve büyüyen bir endişe olduğunu dile getirir. Kararının, iklim değişikliği ve bunun Kiribati gibi ülkeler üzerindeki etkisinin Mülteci Sözleşmesi kapsamında uygun şekilde ele alınmadığına işaret ettiğini söyler [par.41]. Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment CA50/2014 [2014] NZCA 173 [8 May 2014]. (<http://www.nzlii.org/nz/cases/NZCA/2014/173.html>, Erişim: 06.05.2021)

⁵⁹ Yeni Zelanda Yüksek Mahkemesi, bu davanın belirli fiili durumuna ilişkin olarak, yeni kanıtların eklenmesi halinde dahi, tespit edilen soruların genel veya kamusal öneme sahip tartışılabilir hukuki bir mesele oluşturmadığı konusunda hemfikir olduklarını ifade etmiştir. Mahkeme, Kiribati'nin karşılaştığı zorlukları kabul eder ancak Teitiota'nın iade edilmesi halinde “ciddi bir zarar” ile karşılaşmayacağını ve Kiribati Hükümeti'nin vatandaşlarını çevresel bozulmasının etkilerinden elinden geldiği ölçüde korumak adına gerekli adımlar atmadığına dair bir kanıt bulunmadığı değerlendirilmesinde bulunur [par.12]. Bununla birlikte Mahkeme, hem Göç ve Koruma Mahkemesinin hem de Yüksek Mahkemenin kararlarının, iklim değişikliğinden veya diğer doğal afetlerden kaynaklanan çevresel bozulma nedeninin, Mülteci Sözleşmesine veya korunan kişilerin yargı yetkisine giden bir yol açamayacağı anlamına gelmediğini özellikle vurgulamıştır. Mahkeme bu davadaki kararının, “uygun bir durumda bu olasılığı dışlayacak şekilde alınmaması” gerektiğini açıkça belirtmiştir [par.13]. The Supreme Court of New Zealand, Teitiota v The Chief Executive of The Ministry of Business Innovation and Employment [2015] NZSC 107 [20 July 2015]. (<http://www.nzlii.org/nz/cases/NZSC/2015/107.html>, Erişim: 04.05.2021)

Başvurucunun iddiası, Kiribati’de deniz seviyesinin yükselmesinin, yaşanabilir alan kıtlığına yol açtığı ve bu durumun kendisinin de hayatını tehlikeye atan şiddetli arazi anlaşmazlıklarına ve tatlı su kaynağının tuzlu su ile kirlenmesi dâhil olmak üzere çevresel bozulmaya neden olduğu yönündedir⁶⁰.

Komite, başvurucunun kabul edilebilirlik amacıyla sunmuş olduğu bilgilere dayanarak, Taraf Devlet Yeni Zelanda’nın kendisini Kiribati’ye gönderme kararının, iklim değişikliğinin ve buna bağlı deniz seviyesindeki yükselişin Kiribati’nin yaşanabilirliği ve adaların güvenliği *üzerindeki etkisi nedeniyle*, başvurucunun Sözleşme’nin 6. maddesi uyarınca yaşam hakkına yönelik gerçek bir zarar riskiyle karşı karşıya kaldığı hususunu yeterince açıkladığını düşünmektedir⁶¹.

Komite, başvurucunun menşe ülkesindeki genel insan hakları durumu da dahil olmak üzere tüm ilgili olaylar ve koşulların dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Komite, değerlendirmenin açıkça keyfi olduğu veya bariz bir hata veya adaletten kaçınma anlamına geldiği tespit edilemediği sürece, böyle bir riskin mevcut olup olmadığını belirlemek için davaya ilişkin olayları ve kanıtları incelemenin genellikle Taraf Devletlerin organlarının görevi olduğunu hatırlatmıştır⁶². Komite’nin kararı, Kiribati’deki yaşamın güçlüğüne dair bir değerlendirmeye değil, Yeni Zelanda yetkililerinin, başvurucunun yaşam hakkına yönelik bir tehdit riskine ilişkin yeterli ve bireyselleştirilmiş bir değerlendirme sağlayıp sağlamadıklarına yönelmiştir. Komite, başvuru tarafından sunulan delillere itiraz etmemiştir. Ancak aynı zamanda Komite, Teitiota’nın Kiribati’deki şiddet eylemleri nedeniyle yaşam hakkına yönelik fiili, kişisel ve makul ölçüde öngörülebilir bir tehdit riski ile karşı karşıya olup olmadığına ilişkin yerel makamların değerlendirmesinde açık bir keyfîlik veya hatanın var olduğunu gösteremediğini de düşünmektedir⁶³.

Komite, başvurucunun “risk” iddiasına ilişkin iki önemli beklentisini ortaya koymuştur: (i) *Riskin kişisel olması* ve kabul eden devletteki genel koşullardan kaynaklanmaması gerekliliği (ii) telafisi mümkün olmayan bir zararın gerçekten var olduğunun saptanması adına esaslı gerekçeler sağlamak için *yüksek bir eşik* olması⁶⁴. Kiribati’de genel bir çatışma durumunun olmadığını belirten Komite, başvurucunun geçmişte yerel makamlar önünde, herhangi bir arazi anlaşmazlığına dâhil olmadığına dikkat çekmiş ve gelecekte konut veya arazi anlaşmazlıkları ile ilişkili bir şiddet durumundan zarar görme riski ile

⁶⁰ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 3.

⁶¹ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 8.6.

⁶² Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.3.

⁶³ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.7.

⁶⁴ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.3.

karşı karşıya olduğuna dair bir kanıtın bulunmadığını belirtmiştir⁶⁵. Komite, belirli yerlerde geçim kaynağı seçeneklerinin bulunmamasının, bireyleri iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı yüksek bir savunmasızlık riskine (“*heightened risk of vulnerability*”) sokabileceğini kabul etmektedir. Bunun yanı sıra Komite, kendisine sunulan bilgilerin, başvurunun Kiribati’ye geri gönderilmesi halinde, onurlu bir yaşam hakkı da dahil olmak üzere *yaşam hakkını* tehdit edebilecek bir yoksulluk, gıda mahrumiyeti ve şiddetli güvencesizlik durumuna maruz kalacağına dair gerçek ve makul ölçüde öngörülebilir bir riskin varlığını ortaya koymadığını ifade etmiştir⁶⁶.

Komite, Yeni Zelanda mahkemelerinin, Teitiota’nın Yeni Zelanda tarafından 2015 yılında Kiribati’ye gönderilmesiyle karşılaştığı riski değerlendirirken başvuru tarafından sağlanan tüm unsurları dikkate aldıkları ve başvurunun korunma ihtiyacına ilişkin bireyselleştirilmiş bir değerlendirme sağladığı kanaatinde⁶⁷. Buradan hareketle Komite, Teitiota’nın Kiribati’ye sınır dışı edilmesi hakkında Yeni Zelanda’nın, başvurunun hayatı için gerçek bir riskle karşı karşıya olduğunu yeterince kanıtlamadığı yönündeki saptamasını onaylamış ve Sözleşme’nin 6. maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edilmediği sonucuna varmıştır⁶⁸. Bu sonuca giden yolda Komite, iklim değişikliğinden etkilenen kişilerin içinde oldukları koşullar bağlamında, yaşam hakkı, iklim değişikliği ve geri göndermeme ilkesi arasındaki ilişki üzerine önemli açıklamalarda bulunmuştur⁶⁹.

Komite, iklim değişikliğinin kabul eden (gönderilen) devletlerdeki etkilerinin, kişileri Sözleşme’nin 6. veya 7. maddeleri kapsamındaki haklarının ihlaline maruz bırakabileceği ve böylece gönderen devletlerin geri göndermeme yükümlülüklerini harekete geçirebileceği görüşündedir. Bir ülkenin tamamının sular altında kalması riskinin çok büyük bir risk olduğunu ifade eden Komite, böyle bir ülkedeki yaşam koşullarının, henüz risk gerçekleşmeden önce dahi onurlu bir yaşama hakkı ile bağdaşmaz hale gelebileceği değerlendirmesinde bulunmuştur⁷⁰.

BM İnsan Hakları Komitesi Teitiota v. Yeni Zelanda davasında, çevre veya iklim değişikliği kaynaklı bir sığınma talebinin hukuka uygunluğu sorununu ilk kez ele almıştır. Söz konusu dava, dünyanın ilk “iklim değişikliği mülteci”⁷¹ ve iklim değişikliği mülteci davası olarak anılmakta ve küre-

⁶⁵ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.7.

⁶⁶ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.9.

⁶⁷ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.13.

⁶⁸ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.14.

⁶⁹ Le Moli, Ginevra: “The Human Rights Committee, Environmental Protection And The Right To Life”, *International and Comparative Law Quarterly*, Volume 69, Issue 3, July 2020, s. 740.

⁷⁰ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.11.

⁷¹ Weiss, Kenneth R.: “The Making of a Climate Refugee”, *FOREIGN POLICY* (Jan. 28, 2015). (<https://foreignpolicy.com/2015/01/28/the-making-of-a-climate-refugee-kiribati-tarawa-teitiota/>), Erişim:

sel düzeyde bir ilgi görmektedir. Komite, başvurucunun Kiribati'ye sınır dışı edilmesinin Sözleşme'nin 6. maddesi kapsamındaki haklarını ihlal etmediği yönünde bir sonuca varmışsa da, karar, bu konuda ilerleyen zamanlarda ve benzer nedenlerle görülecek davalar için “*yeni standartlar*”⁷² belirleme yönünde önemli bir adımdır. Komite, Teitiota'nın kişisel durumu sebebiyle yakın bir risk altında ve savunmasız bir durumda olmadığını tespit etmekle birlikte, iklim değişikliğinin etkilerinden kaçan insanların gelecekteki geri gönderilmeme taleplerinin önünü açacak değerlendirmelerde bulunmuştur⁷³.

Kararın önemini güçlendiren detaylardan bir diğeri, Komite'nin kabul eden ve gönderen devletlerin yükümlülüklerini değerlendirmesinin yanı sıra, uluslararası topluma da çağrıda bulunuyor olmasıdır⁷⁴. Komite bu çağrıyla birlikte, iklim değişikliği, doğal afetler veya çevresel bozulmaya ilişkin zararların önüne geçmek veya etkilerini hafifletmek üzere küresel bir işbirliğinin önemine işaret etmektedir.

BM İnsan Hakları Komitesi, uluslararası insan hakları hukukunun, devletlerin kişileri, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle gerçek bir hayati tehlike veya ciddi zarar riski ile karşı karşıya kaldıkları yerlere göndermelerini yasakladığını ilk kez açıkça kabul etmiştir. Komite'nin kararı hukuken bağlayıcı değildir⁷⁵ ancak *geri göndermeme ilkesi* gibi bağlayıcı uluslararası yükümlülüklerle dayanmaktadır⁷⁶. *Teitiota v. Yeni Zelanda* kararının kilit noktası, iklim değişikliğinin etkilerinin gerçek bir zarar riskine neden olduğu durumlarda, geri göndermeme ilkesinin uygulanabileceğinin kabul edilmiş olmasıdır⁷⁷.

B. Ulusal Karar: Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi Kararı

Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi'nin kararı, yaklaşık 10 yıldır Fransa'da yaşayan ve kronik bir solunum hastalığı olan Bangladeşli Bay A. hakkındadır.

04.05.2021)

⁷² İnsan Hakları Komitesi Uzmanı Yuval Shany, kararla ilgili olarak, “(...) iklim değişikliğine bağlı gelecekteki sığınma taleplerinin başarısına olanak sağlayacak yeni standartlar ortaya koyuyor.” ifadesinde bulunmuştur. “Historic UN Human Rights case opens door to climate change asylum claims”, The Office of the High Commissioner for Human Rights, UN Human Rights, DisplayNews. (<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25482>, Erişim: 08.05.2021)

⁷³ Reeh, Greta: Climate Change in the Human Rights Committee, EJIL: Talk!, Blog of the European Journal of International Law. (<https://www.ejiltalk.org/climate-change-in-the-human-rights-committee/>, Erişim: 06.05.2021)

⁷⁴ Ioane Teitiota v. New Zealand, *par.* 9.12, 9.13.

⁷⁵ Doğan/Hazar: s. 228, 229.

⁷⁶ McAdam, Jane: “Climate refugees cannot be forced back home”, The Sydney Morning Herald, 20 January 2020. (<https://www.smh.com.au/environment/climate-change/climate-refugees-cannot-be-forced-back-home-20200119-p53sp4.html>, Erişim: 11.05.2021)

⁷⁷ Behrman, Simon/Ken, Avidan: “The Teitiota Case and the Limitations of the Human Rights Framework”, Questions of International Law, Zoom-in 75, 2020, s. 28.

Bangladeş vatandaşı olan Bay A., 4 Aralık 2011 tarihinde Fransa'ya giriş yaptığını beyan etmiştir. Kendisinin Fransa'ya yaptığı ilk *siyasi* sığınma talebi 29 Mayıs 2013 tarihli Ulusal Sığınma Hakkı Mahkemesi (*Cour nationale du droit d'asile - CNDA*) kararıyla reddedilmiştir. 30 Ocak 2014 tarihli karar ile ilk oturumunun reddedilmesinin ardından, 22 Eylül 2015 tarihi itibarıyla *sağlık durumu nedeniyle* geçici oturma izni almıştır. Solunum problemleri nedeniyle yapmış olduğu ve 2015 yılında kabul edilen oturma izni başvurusu neticesinde kendisine mülteci statüsü olmayan “hasta yabancı («étranger malade»)” statüsü verilmiştir. Söz konusu izin bir kez olmak üzere 21 Eylül 2017 tarihine kadar yenilenmiştir. Haute-Garonne Valiliği tarafından alınan 18 Haziran 2019 tarihli bir karar ile bu oturma izninin ikinci kez yenilenmesi reddedilmiş, otuz gün içinde Fransız topraklarından ayrılmakla yükümlü kılınmış ve geri gönderileceği ülke tespit edilmiştir.

Bay A. Toulouse İdare Mahkemesinden, Haute-Garonne Valiliği tarafından verilen karar (*arrêté*)⁷⁸ ile 5 Ağustos 2019 tarihli, başvurucunun eşi yararına sunulan aile birleşimi talebini reddettiği kararın (*décision*) iptalini talep etmiştir. 15 Haziran 2020 tarihli kararı ile Mahkeme, 18 Haziran 2019 ve 5 Ağustos 2019 tarihli kararını iptal ederek, Yabancıların Giriş ve İkame-ti ile Sığınma Hakkına İlişkin Yasasının⁷⁹ L.313-11 maddesi gereğince, Bay A.'ya oturma izni vermesi ve devletin başvurucunun avukatına 1.500 avro ödemesi yönünde hüküm kurmuştur. Haute-Garonne Valiliği 3 Temmuz 2020 tarihinde Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi'ne (*Cour administrative d'appel de Bordeaux*) başvurarak Toulouse İdare Mahkemesi kararının yürütmesinin durdurulmasını talep etmiştir⁸⁰.

Mahkeme, Bay A.'nın alerjik astıma bağlı kronik bir solunum patolojisinden ve her gece elektrikli bir solunum cihazı kullanımını gerektiren şiddetli uyku apnesi sendromundan muzdarip olduğunu saptamıştır. Bu cihaza iki yılda bir bakım yapılması ve maske, filtreler ve hortumların aylık olarak değiştirilmesi gerekmektedir. Mahkeme, dosyada bulunan ve Toulouse'daki bir sağlık merkezinden sorumlu doktordan alınan sağlık raporuna atıfta bu-

⁷⁸ Fransız idare hukukunda Cumhurbaşkanı ve Başbakan haricindeki bireysel idari makamların (bakanlar, valiler, belediye başkanları gibi) tek taraflı işlemlerine “*arrêté (karar)*” denilmektedir. Vedel ve Devolvé, op.cit. C.I., s.268, Peiser, s.50, Bénéoit, Francais-Paul: Le Droit administratif français, Paris, Dalloz, 1968, s.526.'dan aktaran Gözler, Kemal: İdare Hukuku, Bursa, Ekin Yayınevi, 1. Baskı, 2003, Cilt 1, s. 588.

⁷⁹ France: Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile (CESEDA) [France], 22 February 2005. (<https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070158/>, Erişim: 12.05.2021)

⁸⁰ Toulouse, Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesinin yetki alanı içindedir. Mahkemenin merkezi ve yetki alanı şu şekilde belirlenmiştir: “*Bordeaux, Limoges, Pau, Poitiers, Toulouse, Basse-Terre, Cayenne, Fort-de-France, Mamoudzou, Saint-Denis ve Saint-Pierre idari mahkemelerinin yetki alanı.*” Sancakdar, Oğuz: “İdari Yargıda İstinaf Sistemi Üzerine Düşünceler”, Journal of Yaşar University, Cilt 8, Sayı (Özel), 2013, s. 2297.

lunarak, havadaki ince partikül seviyesinin dünyanın en yüksek seviyelerinden biri olduğu Bangladeş'te astıma bağlı ölüm oranının 100.000 kişide 12,92 iken Fransa'da 0,82 olduğunun altını çizmiştir. Bunun yanı sıra Mahkeme, Bay A.'nın da tıpkı 54 yaşında astım kaynaklı dekompanyasyondan hayatını kaybeden babası gibi, sağlık durumunun kötüleşmesi ve erken ölüm riskiyle karşılaşacağını ifade etmiştir.

Kararda doğrudan "iklim değişikliği" veya "çevresel bozulma" gibi ifadeler kullanılmamıştır. Keza başvurucunun statüsü, "çevresel nedenlerle yer değiştiren kişi" veya "iklim mülteci" terimleri ile nitelendirilmemiştir. Fransız hukukunda "iklim mülteci" statüsü mevcut değildir ve bu nedenle söz konusu nitelendirme iklim veya çevresel bozulmaya ilişkin bir sığınma talebini meşrulaştırmaz. Kararda iklim değişikliğine ilişkin kavramlar doğrudan kullanılmasa da karar içerik itibarıyla çevresel koşullar nedeniyle yerinden edilen kişiler lehine sonuçlar doğurmuştur.

Nitekim Mahkeme Bay A.'nın kendi ülkesinde, hava kirliliği nedeniyle solunum patolojisinde bir kötüleşme ve tedavisinin kesintiye uğraması riskinin yanı sıra, solunum cihazı parçalarının düzenli olarak değiştirilebilmesindeki zorluklar ve Bangladeş'te yaşanan gece elektrik kesintileri nedeniyle hayati önem taşıyan solunum sistemi arızalarıyla da karşı karşıya kalacağı değerlendirmesinde bulunmuştur. Mahkeme, bu özel durumlar ışığında, başvurucunun Bangladeş'te uygun tedaviden etkin bir şekilde yararlanabileceğinin kabul edilemez olduğunu ifade etmiş ve kronik solunum rahatsızlığı olan Bay A.'nın Fransa topraklarından ayrılma zorunluluğunu (*Obligation de quitter le territoire français – OQTF*) iptal etmiştir.

Başvurucunun avukatı olan Ludovic Rivière, "*Fransa'da bir mahkeme ilk kez, bir kişinin hasta yabancı statüsünden yararlanmasını meşrulaştırmak için iklim kriterini dikkate aldığı*"nı ifade etmiştir⁸¹. Bay A.'nın ve avukatının Mahkeme nezdinde ileri sürdükleri argüman, Fransa için ilk olmamıştır; çoğunun astım rahatsızlığı olan başvuru sahiplerinin, sağlığına yönelik hava kirliliği riskleri nedeniyle, önceki yıllarda birden fazla oturma izni başvurusu yapıldığı tespit edilmiştir⁸². Bununla birlikte, söz konusu kararı önemli kılan, Mahkeme her ne kadar kava kirliliğini kategorik olarak bir kriter olarak belirlememişse de, bir yabancıнын içinde bulunduğu sağlık durumu ve karşılaşma

⁸¹ InfoMigrants: « Un migrant bangladais devient le premier 'déplacé environnemental' de France », Anne-Diandra Louarn, 11/01/2021. (<https://www.infomigrants.net/fr/post/29563/un-migrant-bangladais-devient-le-premier-deplacé-environnemental-de-france>, Erişim: 07.05.2021)

⁸² Haberde, 2015 ve 2018 yıllarında Nantes şehrinde ve 2016 yılında Paris'te aynı nedenlerle oturma izni başvuruları yapıldığı kaydedilmiştir. Libération: « *La France a-t-elle ouvert la porte à un statut de réfugiés climatique?* » (https://www.liberation.fr/france/2021/01/25/la-france-a-t-elle-ouvert-la-porte-a-un-statut-de-refugies-climatique_1818418/#:~:text=C'est%20une%20premi%C3%A8re%20en,situation%20environnementale%20dans%20son%20pays, Erişim: 07.05.2021)

ihtimali olan risk durumunu değerlendirirken ilk kez iklim ve çevresel unsurların merkeze yerleştirilmesidir. Bu karar tek başına başvuruca bir iklim mültecisi olarak tanımasa bile, sığınma talebi ve geri gönderilmeme ilkesi iklim değişikliği ve çevresel koşullarla bağlantılı kabul edilmiştir. Bu yönüyle özellikle ulusal yargı alanında yansıma bulabilecek bir emsal karar niteliği taşımaktadır.

III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI ÇERÇEVESİNDE GERİ GÖNDERMEME İLKESİNİN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BAĞLI KOŞULLAR İÇİN UYGULANABİLİRLİĞİ

İnsan hakları hukuku, iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren kişilerin korunmasının merkezindedir ve bu hareketlilik (yer değiştirme, göç) boyunca devletlerin yükümlülükleri varlığını sürdürüyor olacaktır⁸³. İnsan hakları hukuku ve ilkeleri, iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle kişinin maruz kalabileceği zarara ilişkin olarak, gelecekteki başka bir ülke topraklarına giriş veya menşe ülkeye geri gönderilmeme talepleri için bir dayanak teşkil edebilecektir.

Bu bağlamda koruma sağlayabilecek yükümlülüklerden biri “geri göndermeme ilkesi (*principle of non-refoulement*)”dir ve devletlerin, bir kişiyi işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma veya yaşama hakkından mahrum bırakma gibi ağır zararlara maruz kalma riskiyle karşılaşacağı bir duruma iade etmeme yükümlülüğünü ifade etmektedir⁸⁴.

Geri göndermeme ilkesi 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'nin 33. maddesinin 1. fıkrasında şu şekilde düzenlenmiştir:

“Hiçbir taraf devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade etmeyecektir.”⁸⁵

⁸³ Human Rights Council: “The Slow onset effects of climate change and human rights protection for cross-border migrants”, par. 60, s. 20; Teitiota v. Yeni Zelanda kararında iklim değişikliğinin etkilerinin henüz zarar eşliğini karşılamadığı değerlendirilmesi yapılsa da Komite söz konusu olasılığı dışlamamıştır. par. 66, s. 21.

⁸⁴ Cederberg: s. 8.

⁸⁵ “1. No Contracting State shall expel or return (“refouler”) a refugee in any manner whatsoever to the frontiers of territories where his life or freedom would be threatened on account of his race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion.”

Geri göndermeme ilkesi 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde açıkça düzenlenmişken, bazı uluslararası belgelerin ise ilkeyi zımnen içerdiği kabul edilmektedir. Ülkenin 1951 Cenevre Sözleşmesi dışındaki metinlerde yer alması, Sözleşme'deki daha katı anlamı aşarak, işkence, kötü muamele ya da zorla kaybedilme riski altında olanlar gibi⁸⁶, geri göndermeme ilkesinden mülteci sıfatı ile yararlanma imkanına sahip olmayanların da geniş anlamıyla koruma kapsamına dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Uluslararası hukuk literatüründe “*tamamlayıcı koruma (complementary protection)*” olarak adlandırılan bu durumun hukuksal kaynağı, uluslararası insan hakları hukukudur⁸⁷.

Uluslararası mülteci hukukunun temel ilkelerinden biri olan geri göndermeme ilkesinde olduğu gibi, insan hakları hukukunda da bazı kişilerin, belirli koşulların mevcudiyetinde ülkelerine dönmelerinin yasaklandığı haller bulunmaktadır. Çeşitli uluslararası insan hakları belgeleriyle⁸⁸ sağlanan bu koruma, bir kişinin, gerçek bir işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza ya da keyfi olarak yaşamından mahrum bırakılma riskiyle karşı karşıya kalacağına inanmak için esaslı sebeplerin bulunduğu başka bir devlete iade edilmesini yasaklamaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu uluslararası hukuk belgeleri açıkça yahut zımnen geri göndermeme ilkesini kapsamına almıştır⁸⁹.

Geri göndermeme ilkesini zımni şekilde koruma kapsamına alan uluslararası belgelerden biri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Sözleşme/AİHS)⁹⁰ dir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'nin yalnızca sığınmacı ve mültecilere uygulanan bir düzenleme olması karşısında, AİHS'in vatandaş ve yabancı ayrımı olmaksızın bireylerin haklarını koruma altına alan bir uluslararası bir insan hakları sözleşmesi olması onu daha işlevsel kılmakta ve daha geniş bir uygulama alanı sağlamaktadır⁹¹.

⁸⁶ Goodwin-Gill, Guy S.: “Non-Refoulement, Temporary Refuge, and the ‘New’ Asylum Seekers”, In *Refugee from Inhumanity? War Refugees and International Humanitarian Law* (pp. 433-459), Ed. David Cantor & Jean-François Durieux, Leiden: Brill Nijhoff, 2014, s. 439, 440.

⁸⁷ Uzun, Elif: “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 8, Sayı: 30, 2012, s. 36.

⁸⁸ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 3. maddesi; Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 6. ve 7. maddeleri; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2. ve 3. maddeleri; 1984 tarihli İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesi'nin 3. maddesi; 1969 İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi'nin 22(8) maddesi; Cartagena Mülteciler Bildirisi 3. maddesi; 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne Dair Birleşmiş Milletler Nihai Bildirisi'nin 4. maddesi

⁸⁹ Uzun: s. 41.

⁹⁰ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzaya açılmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, 4 November 1950, ETS 5, https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, 02.05.2021. Sözleşme'nin Türkçe çevirisine ulaşmak için bkz. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, Erişim: 02.05.2021.

⁹¹ Korkut, Levent: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı

Geri göndermeme ilkesinin özellikle, AİHS'in "yaşam hakkı" başlıklı 2. madde⁹² ve "işkence yasağı" başlıklı 3. madde⁹³ bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Söz konusu iki hak, geri göndermeme yükümlülüğünü zorunlu kılan yegâne haklar olmasa da, uluslararası hukukta bu tür bir yükümlülüğü doğurdıkları açıkça tanınmıştır⁹⁴. AİHM, geri göndermeyi önlemek için Sözleşme'nin 2. maddesine dayanılabileceğini saptamış olsa da, geri göndermeye ilişkin bir dava yalnızca bu gerekçeyle lehe sonuçlanmamıştır⁹⁵. Sözleşme'nin 2. maddesi sıklıkla 3. madde ile bağlantılı olarak ileri sürülür ve şayet 3. maddenin ihlali tespit edilirse, 2. maddeye yönelik inceleme genellikle yapılmaz⁹⁶. Sözleşmenin 3. maddesi ise, AİHM nezdinde, insan haklarına dayalı geri göndermeme içtihadının ("human rights- based *non-refoulement* jurisprudence") geliştirildiği ve bu ilkenin uluslararası insan hakları hukukundaki kaynağı olarak kendisine sık başvurulmuş bir hükümdür⁹⁷. Geri göndermeme ilkesine ilişkin genel tanım mültecilere tanınan koruma çerçevesinde getirilmiş olsa bile, ilkenin AİHS'in 3. maddesinin tamamlayıcı bir parçası olarak dikkate alınması beklenmektedir⁹⁸.

AİHM içtihatları ile tanınan bu ilke ve Sözleşme'nin 1. maddesi uyarınca kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlama yükümlülüğü ile taraf devletlere, iade kararlarına karşı sı-

---

Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği", Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 66, Sayı: 4, Güz 2008, s. 23; Bayata Canyaş, Aslı: "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2015, s. 78, 79.

⁹² "1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;

b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;

c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması"

⁹³ "Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz."

⁹⁴ McAdam, Jane: "Climate Change-Related Movement and International Human Rights Law: The Role of Complementary Protection", In *Climate Change, Forced Migration, and International Law* (pp. 52-98), Jane McAdam, Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 55.

⁹⁵ McAdam, yalnızca bir geri gönderme davasında 2. maddeden ihlal bulunduğunu, ancak bunun da 3. madde ile bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. McAdam: "Climate Change-Related Movement and International Human Rights Law", s. 58.

⁹⁶ McAdam: "Climate Change-Related Movement and International Human Rights Law", s. 58.

⁹⁷ McAdam, Jane: "The Relevance of International Refugee Law.", In *Climate Change, Forced Migration, and International Law* (pp. 39-51), Jane McAdam, Oxford: Oxford University Press, 2012, s.64; Kâlin/Schrepfer: s.65.

⁹⁸ Sirmen, K. Sedat: "Yabancıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar", Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 67, Sayı: 3, Yaz 2009, s. 36.

ğınmacı ve göçmenleri korumaları yönünde zımni bir yükümlülük getirilmektedir. Taraf devletlerin bu yükümlülüğü, yetki alanları ve denetimleri altındaki tüm kişiler için, iadenin yapılacağı ülkede, AİHS'in 2 ve 3. maddeleri bağlamında gerçek bir telafi edilemez zarar riski bulunduğuna inandıracak esaslı gerekçeler olması halinde, ülke topraklarından bu kişileri iade etmeme (suçlu-yu suç işlediği ülkeye), sınır dışı etmeme, sürmeme ve göndermeme yönünde bir taahhüt içermektedir⁹⁹. AİHS'in 1. maddesinin kapsamı, bir yabancının sınırdışı edilerek gönderildiği ülkede Sözleşme'nin işkence yasağı veya özel ve aile hayatını koruyan maddelerine aykırı muamele görmesi halinde Taraf Devletlerin, kendi yetki alanları dışında bireyleri kötü muameleye maruz bırakan eylemlerden sorumlu olmasını içerecek şekilde genişlemektedir¹⁰⁰. Bu sorumluluk, bir kişiyi gönderildiği devlette gerçek bir kötü muamele riskine maruz bırakan sınır dışı etme kararının öngörülebilir sonuçlarından kaynaklanmaktadır¹⁰¹.

Geri göndermeme ilkesi ile ilişkilendirilen bir diğer Sözleşme maddesi, uluslararası korumaya ilişkin olmasa da 8. madde olmuştur¹⁰². Kişi hakkında verilen sınırdışı etme kararının, başvurucunun kişisel ya da ailevi yaşamına yönelik bir müdahale oluşturduğu durumlar AİHS'in 8. maddesi kapsamında değerlendirilebilmektedir¹⁰³. Ancak bu müdahaleye ilişkin olarak 8. maddenin uygulanabilmesi için sınırdışı edilecek kişinin aile yaşantısının olması, söz konusu sınırdışı işleminin zorunlu olması ve aile yaşantısını bozması şartları aranmaktadır¹⁰⁴.

AİHM, geri göndermeme ilkesi bağlamında, Sözleşmenin 3. maddesini ilk kez *Soering v. İngiltere davasında*, bir kişinin gerçek bir kötü muameleye maruz kalma riskiyle karşılaşacağı bir duruma gönderilmesini engellediği şeklinde yorumlamıştır. AİHM bu kararda, bir kaçığın, işkence veya insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalacağı veya muhtemelen kalabileceği başka bir devlete iade edilmesi halinde, bir Taraf Devletin AİHS'in 3. maddesine göre sorumluluğunun söz konusu olup olmayacağını değerlendirmiştir:

⁹⁹ Ktistakis, Yannis: *Protecting Migrants Under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, A handbook for legal practitioners*, Council of Europe Publishing, Council of Europe, 2013, s. 81, 82.

¹⁰⁰ Salihpaşaoğlu, Yaşar: *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullandığı Yöntem, İlke ve Usuller*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020, s. 47.

¹⁰¹ McAdam, Jane: "The Scope of Ill-Treatment under the ECHR and ICCPR", *Complementary Protection in International Refugee Law*, Oxford University Press, 2007, s. 143.

¹⁰² McAdam, Jane: "The Scope of Ill-Treatment under the ECHR and ICCPR", s. 143, 144.

¹⁰³ *Boultif v. Switzerland*, 54273/00, 02.08.2001, § 47, § 48.

¹⁰⁴ Ekşi, Nuray: "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller", *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt: 82, Sayı: 6, Kasım 2008, s. 2814, 2815.

“İşkenceye yönelik nefret, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Küçültücü Muamele ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin 3. maddesinde ‘hiçbir Taraf Devlet ... işkenceye maruz kalacağı tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna inanmak için esaslı sebeplerin bulunduğu bir kimseyi ... iade edemez.’ denilmek suretiyle gösterilmiştir. Özelleşmiş bir antlaşmanın, işkence yasağına ilişkin belirli bir yükümlülüğü ayrıntılı olarak belirtmesi gerektiği gerçeği, esasen benzer bir yükümlülüğün, Avrupa Sözleşmesi’nin 3. maddesinin genel anlamında halihazırda mevcut olmadığı anlamına gelmez. İşlendiği iddia edilen suç ne kadar tiksindirici olursa olsun, bir Sözleşmecî Devletin bir kaçağı, işkenceye maruz kalma tehlikesi altında olacağına inanmak için esaslı sebeplerin bulunduğu başka bir devlete bilerek teslim etmesinin, Sözleşme’nin Başlangıç kısmında işaret edilen ‘siyasi geleneklerin, ideallerin, özgürlüğün ve hukukun üstünlüğünün ortak mirası’ şeklindeki Sözleşme’nin temel değerleriyle bağdaştırılması pek mümkün değildir. Bu tür durumlarda suçluların iadesi, 3. maddenin kısa ve genel ifadesinde açıkça belirtilmemekle birlikte, açıkça maddenin özüne ve anlamına aykırı olacaktır ve Mahkemenin görüşüne göre iade etmeme konusundaki bu doğal yükümlülük, kaçağın iadeyi kabul eden Devlette, 3. madde ile yasaklanmış olan insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalma riskiyle karşı karşıya kalacağı halleri de kapsamaktadır.”¹⁰⁵

Sözleşme’de, geri göndermeme ilkesi açıkça belirtilmemekle birlikte, Sözleşme’nin 3. maddesi AİHM tarafından kararlarının uygulamasına ilişkin mutlak bir koruma olarak yorumlanmaktadır¹⁰⁶.

Mahkeme, kötü muamelelerin fiilen meydana geleceği konusunda kesinliği şart koşmamakta, ancak “gerçek bir riski” yeterli kabul etmektedir¹⁰⁷. Ancak bu çerçevede, devletlerin geri göndermeme yükümlülüğünün doğmasında ilkesel olarak, başvuran kişinin, şikâyet edilen iade kararının uygulanması halinde 3. maddeye aykırı bir muameleyle maruz kalma riskiyle karşılaşacağına inanmak için *esaslı gerekçelerin (substantial grounds)* bulunduğunu ortaya koyabilmesi beklenmektedir¹⁰⁸. Ayrıca AİHM, bir kötü muamele riski olup

¹⁰⁵ Soering v. The United Kingdom, 14038/88, 07.07.1989, § 88.

¹⁰⁶ “3. madde ile yasaklanan muameleyle karşı sağlanan koruma mutlak olduğundan bu hüküm, kabul eden ülkede bu tür bir muameleyle maruz kalma konusunda gerçek bir riskle karşılaşacak herhangi bir kimseyi iade etmeme veya sınır dışı etmeme yükümlülüğü getirmektedir. Mahkemenin defalarca hükmettiği gibi, bu kuraldan herhangi bir sapma olamaz.” Saadi v. Italy, 37201/06, 28.02.2008, § 138.

¹⁰⁷ Alleweldt, Ralf: “Protection Against Expulsion Under Article 3 of the European Convention on Human Rights”, European Journal of International Law, Vol. 4, No. 1, 1993, s. 365.

¹⁰⁸ N. v. Finland, 38885/02, 26.07.2005, § 167; Saadi v. Italy, 37201/06, 28.02.2008, § 129; Nyanzi v. the United Kingdom, 21878/06, 08.04.2008, § 51.

olmadığını saptayabilmek için, gönderilen kişinin kişisel koşullarını ve gönderildiği ülkedeki genel durumu göz önünde bulundurarak, kişiyi kabul eden ülkeye göndermenin öngörülebilir sonuçlarının incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir¹⁰⁹.

Bir geri gönderilme tedbiri ile karşılaşan kişi, yalnızca 3. maddenin devreye sokulmasında değil, esaslı gerekçelerin varlığını kanıtlamakla ilgili güçlük yaşayabilir¹¹⁰. Başvuranın gerçek bir riskle karşı karşıya olduğuna inanmak için esaslı gerekçelerin olup olmadığına ilişkin risk değerlendirmesi yapılarak, kabul eden devletteki koşulların Sözleşme'nin 3. maddesinin standartları ışığında incelenmesi gerekecektir. Mahkeme, standartların, başvuranın iade edilmesi halinde karşılaşacağını iddia ettiği kötü muamelelerin 3. madde kapsamında değerlendirilebilmesi için asgari bir ağırlık düzeyine (*a minimum level of severity*) ulaşması gerektiğini öngörmektedir¹¹¹. Bu seviyenin değerlendirilmesi, davanın tüm koşullarına bağlı olarak görecelidir¹¹².

Aşağılayıcı muamele, asgari ağırlık düzeyinin karşılanması koşuluyla, sağlık, barınma, sosyal güvenlik ve çocukların eğitimi ve korunması gibi onurlu bir varoluş için gerekli olan temel hizmetlerin sağlanmamasını da kapsayabilir. Bunlar aynı zamanda, Sözleşme'nin 8. maddesinin ilk fıkrası uyarınca bedensel ve fiziksel bütünlük açısından özel hayata saygı hakkının bir parçasıdır¹¹³. Kişinin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü ihlal eden ancak Sözleşme'nin 3. maddesinin uygulanabilmesi için gerekli olan asgari ağırlık düzeyine erişmemiş olan kötü muameleler, Sözleşme'nin 8. maddesinin koruması kapsamında değerlendirilebilmektedir¹¹⁴. Sözleşme'nin 3. maddesi kapsamında aşağılayıcı muamele karşısında mutlak bir koruma sağlarken, 8. maddenin ikinci fıkrası¹¹⁵ devlete, sosyal ve ekonomik hususlar da dahil olmak üzere, bireyin hakkı ile toplumun meşru çıkarları arasında bir denge kurmasına izin vermektedir¹¹⁶.

¹⁰⁹ Vilvarajah and Others v. The United Kingdom, 13163/87; 13164/87; 13165/87; 13447/87; 13448/87, 30.10.1991, § 108; Saadi v. Italy, 37201/06, 28.02.2008, § 130.

¹¹⁰ Ergül, Ergin: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku'nda Sınır Dışı Etme Geri Gönderme ve Geri Verme, Yargı Yayınevi, 2012, s. 176.

¹¹¹ AİHM'in, başvurunun tabii tutulduğu muamelelerin asgari ağırlık düzeyine göre, Sözleşme'nin 2, 3 veya 8. maddelerinin koruma kapsamına dahiline ilişkin değerlendirmesi hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Salihpaşaoğlu, Yaşar: "Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 3, 2013, s. 227-266.

¹¹² F.G. v. Sweden, 43611/11, 23.03.2016, § 112.

¹¹³ "1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir."

¹¹⁴ Wainwright v. The United Kingdom, 12350/04, 26.09.2006, § 43; Juhnke v. Turkey, 52515/99, 13.05.2008, § 71. Salihpaşaoğlu, Yaşar: "Özel Hayatın Kapsamı", s. 249.

¹¹⁵ "2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir."

¹¹⁶ McAdam, Jane: "The Scope of Ill-Treatment under the ECHR and ICCPR", s. 142.

Çalışma konusu bağlamındaki tartışma sorusu, hakkında geri gönderilme kararı alınan bir kişinin, iadeyi kabul eden ülkede görülmekte olan iklim değişikliğinin olumsuz etkileri nedeniyle telafi edilemeyecek bir zarar riski bulunması halinde, AIHM nezdinde iklim değişikliği bağlamında geri göndermeme yükümlülüklerinin ne şekilde ele alınacağıdır.

Çevreye ilişkin tehlikeler, çeşitli insan hakları ihlallerine neden olabilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde çevresel haklara ayrıca yer verilmemişse de¹¹⁷, AIHM nezdinde çevresel haklar genel itibariyle, Sözleşme'nin 2. maddesinde korunan *yaşam hakkı*¹¹⁸ ve 8. maddesinde yer alan *özel ve aile hayatının korunması hakkı*¹¹⁹ ile ilişkili olarak ele alınmıştır¹²⁰. Ancak bu hakların yanı sıra Mahkeme, bugüne dek önüne gelmiş çevreyle ilgili davaları Sözleşme'nin *işkence yasağı* (m.3), *özgürlük ve güvenlik hakkı* (m.5)¹²¹, *adil yargılanma hakkı* (m.6)¹²² ve *mülkiyet hakkı* (Sözleşme'ye Ek 1 No'lu Protokol m.1)¹²³ gibi diğer hükümleri ile bağlantılı olarak da değerlendirmiştir.

Ancak AIHM'in, çevresel felaketler ve iklim değişikliği bağlamında yerinden edilmiş kişiler ilgili geri göndermeme ilkesine ilişkin bir içtihadı bulunmamaktadır. Ancak Mahkeme'nin geri göndermeme ilkesine ilişkin içtihatlarında, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişiler hakkında da koruma sağlanabilmesi olasılığının izleri sürülebilmektedir.

AIHM'in geliştirdiği içtihatlarında, mevcut tamamlayıcı koruma standartlarının iklim kaynaklı yerinden edilmiş kişilere koruma sağlayabileceğine dair bazı göstergelere işaret edilmektedir. Devletlerin geri göndermeme yükümlülüklerini iklim değişikliği bağlamında, uluslararası insan hakları hukuku kapsamında olası bir "tamamlayıcı koruma (*complementary protection*)" şeklinde hayata geçirmeleri önerilmiştir. Benzer şekilde devletler tarafından, uluslararası insan hakları belgelerine dayalı korumayı genişletmek üzere "insan hakları temellerine dayalı koruma (*protection based on human rights*)"

¹¹⁷ Dinç, Güney: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Çevre ve İnsan, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 143, Ankara, 2008, s. 20.

¹¹⁸ Öneriyıldız v. Turkey, 48939/99, 30.11.2004; L.C.B. v. The United Kingdom, 23413/94, 09.06.1998; Budayeva and Others v. Russia, 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02, 20.03.2008.

¹¹⁹ Powell And Rayner v. The United Kingdom, 9310/81, 21.02.1990; Guerra And Others v. Italy, 14967/89, 19.02.1998; McGinley and Egan v. The United Kingdom, 21825/93 23414/94, 09.06.1998; Fadeyeva v. Russia, 55723/00, 09.06.2005; Zammit Maempel v. Malta, 24202/10, 22.11.2011, Vilnes and Others v. Norway, 52806/09, 22703/10, 05.12.2013.

¹²⁰ Dinç: s. 42.

¹²¹ Mangouras v. Spain, 12050/04, 28.09.2010.

¹²² Bryan v. The United Kingdom, 19178/91, 22.11.1995; Howald Moor and Others v. Switzerland, 52067/10, 41072/11, 11.03.2014.

¹²³ Fredin v. Sweden (No. 1), 12033/86, 18.02.1991; Papastavrou and Others v. Greece, 46372/99, 10.04.2003; Turgut and Others v. Turkey, 1411/03, 08.07.2008.

grounds)” kullanılabilir. Bu sayede, uluslararası mülteci hukuku kapsamında korunmayan ancak sınır dışı edilmesi halinde geri göndermeme ilkesi dahil uluslararası insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerle aykırılığın söz konusu olacağı kişilerin koruma kapsamına dahil edilmesi mümkün olabilecektir¹²⁴. Sözleşme’nin 3. maddesi, bu türden bir koruma için günümüzde en güçlü temellerden birini oluştursa da, devletlerin geri göndermeme ilkesine dayanarak, iklim kaynaklı yer değiştirenleri kabul etme yükümlülüklerini tesis etmek için koruma türlerinden ne ölçüde yararlanabilecekleri açık değildir. İklim değişikliği kaynaklı yer değiştirenlerle ilgili geri göndermeme ilkesine ilişkin AİHM’in bir içtihadı bulunmadığından, olası bir başvuruda yapacağı olası değerlendirmeler, çoğunlukla menşe ülkelerine geri gönderildiklerinde tıbbi tedaviye erişimden yoksun bırakılan hasta kişiler veya menşe ülkede sosyoekonomik haklardan mahrum bırakılmanın işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyle sonuçlanmasında olduğu gibi durumun niteliğine en yakın davalar üzerinden incelenebilecektir¹²⁵.

AİHM’in, *N. v. Birleşik Krallık* kararından bu yana, geri gönderme kararı verilen menşe ülkedeki sosyal ve ekonomik hak ihlallerinin Sözleşme’nin 3. maddesi anlamında ihlal olarak değerlendirilebilmesi için çok yüksek bir eşik uygulanmıştır¹²⁶. Mahkeme, kabul eden devletteki koşulların “çok istisnai (*very exceptional*)” olması, başvuranın temel yaşam gereksinimlerine erişemeyeceğinin “yüksek olasılıklı (*highly probable*)” olmasını aramaktadır. Mahkeme bu eksikliklerin, yaşama yönelik acil bir tehdide veya insan onurunu sağlamanın imkansızlığına yol açacak olması halinde insani koşulların 3. maddenin eşiğine ulaşacağını belirtmiştir¹²⁷. Bu yüksek eşiğin karşılanması için ise sınır dışı edilme karşısındaki insani koşulların “zorlayıcı (*compelling*)” olması gerekir¹²⁸.

Bilimsel araştırmalar, iklim değişikliğinin kaynağının tek başına bir devlet veya belirli devletler olmadığını gösterdiğinden, böylesine bir durumda zararın veya zarar riskinin failinin tespiti kolay olmayacaktır. Dolayısıyla, kabul eden devletin zarara neden olup olmadığının değerlendirmesinin ne şe-

¹²⁴ Human Rights Council: “The Slow onset effects of climate change and human rights protection for cross-border migrants”, par. 60, s. 20.

¹²⁵ Van Duren, C.: The legal obligations for the European Union to protect climate-induced migrants crossing European borders, Master thesis, Tilburg Law School Master Thesis, The Netherlands, 2018, s. 43.

¹²⁶ N. v. The United Kingdom, 26565/05, 27.05.2008. Van Duren, 2018, s.45; Stoyanova, Vladislava: “How Exceptional Must ‘Very Exceptional’ Be? Non-Refoulement, Socio-Economic Deprivation, and Paphshvili v Belgium”, International Journal of Refugee Law, Vol. 29, No. 4, 2017, s. 581.

¹²⁷ N. v. The United Kingdom, 26565/05, 27.05.2008, § 42; Sufi And Elmi v. The United Kingdom, 8319/07 11449/07, 28.06.2011, § 259.

¹²⁸ N. v. The United Kingdom, 26565/05, 27.05.2008, § 42; Sufi And Elmi v. The United Kingdom, 8319/07 11449/07, 28.06.2011, § 278, 280.

kilde yapılacağı büyük bir soru işareti olarak kalmaya devam etmektedir¹²⁹. Mahkeme, riskin kaynağının kabul eden devletin makamlarının dolaylı ya da doğrudan sorumluluğuyla bağlantılı olmasından ziyade, doğal olarak meydana gelen bir zarardan (“naturally occurring harm”) kaynaklanan durumlarda geri göndermeme yükümlülüğünün ortaya çıkabileceği değerlendirmesinde bulunmaktadır¹³⁰. AİHM tarafından *doğal olarak meydana gelen zararlar* hakkında görülen davalar, özellikle çevresel olaylara ilişkin değildir; ancak bununla birlikte bu davalar, iklim değişikliği ve çevresel etkenler bağlamında doğal olarak meydana gelen zararlardan kaçmak için yer değiştiren kişilerin korunması için potansiyel model olaylar olarak değerlendirilmektedir¹³¹.

AİHM *Budayeva v. Rusya davasında*¹³², devletin kişinin yaşamını koruma görevinin, riskin bilindiği hallerde, doğal afetlerden korunmaya kadar uzandığına karar vermiştir. Bununla birlikte, çevresel zararın devletin eylemi veya eylemsizliği sebebiyle gerçekleşmesi gerekliliği göz önüne alındığında, bunun iklim değişikliği etkilerine karşı koruma arayan bir başvuru sahibine yardımcı olup olmayacağı şüphelidir. Tamamlayıcı bir koruma talebinin odak noktası, başvuru sahibinin geri gönderilmesi durumunda karşılaşma ihtimali olan “zarardır”. McAdam, AİHM’in, bir heyelan örneğinde olduğu gibi, zararın nedeninin “doğal” olduğu durumlarda devletlere daha yüksek oranda bir genişlik sağlama eğiliminde olduğunu ifade eder. Bu sebeple, bir başvurunun koruma talebini Sözleşme’nin 2 ve 3. madde kapsamında doğrulayabilmesi için, zararın nedeni olarak iklim değişikliğini tespit etmeye çalışmak yerine, bu etkilerin çevresel, sosyal, ekonomik ve politik faktörleri içerecek şekilde çok yönlü olduğunu kabul etmesinin kendisi açısından daha faydalı olabileceğine dikkat çekmiştir¹³³.

İklim değişikliği nedeniyle koruma talep eden bir kişinin, menşe ülkeye veya başka bir devlete iade edilmesi halinde, birtakım sosyal ve ekonomik haklardan mahrum kalması da söz konusu olabilecektir. AİHS’in 3. maddesi, yaşam hakkına, su hakkına, barınma hakkına ve gıda hakkına özel bir atıfta bulunmamakla birlikte, hakkında geri gönderme kararı verilen kabul eden ülkede sosyal ve ekonomik haklara erişimin AİHS’nin 3. maddesini ih-

¹²⁹ Cederberg: s. 36.

¹³⁰ D. v. The United Kingdom, 30240/96, 02.05.1997, § 49; Scott, başvuran kişinin, iklim değişikliğinin bir “doğal” afetin meydana gelmesinde rolü olduğunu kanıtlayabildiği durumlarda, AİHS’nin 3. maddesinin ihlalini saptayabilmek için daha düşük bir eşik testinin uygulanması gerektiğini tartışmaktadır. Scott, Matthew: “Natural Disasters, Climate Change and Non-Refoulement: What Scope for Resisting Expulsion under Articles 3 and 8 of the European Convention on Human Rights?”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 26, No. 3, 2014, s. 404-432.

¹³¹ Barale, Ilaria: *Environmental Migrants Under the Law of the European Union*, Luiss Guido Carli, [Single Cycle Master’s Degree Thesis], 2019/2020, s. 45.

¹³² *Budayeva v. Russia*, 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02, 20.03.2008.

¹³³ McAdam: *Climate Change Displacement and International Law*, s. 21.

lal eden insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele bağlamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılmıştır¹³⁴. Örneğin, iadeyi kabul eden devletteki deniz seviyesinin yükselmesi veya sel felaketi, bireyin barınma hakkını olumsuz olarak etkileyecek ve bu durumda geri gönderilmesi insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele teşkil edebilecektir¹³⁵. Ancak benzer bir değerlendirmede bulunurken, bir devletin genel kaynak eksikliğinin, AİHS'in 3. maddesinin ihlalini gerekçelendirmek için kullanılmayacağı unutulmamalıdır¹³⁶.

İklim kaynaklı yerinden edilmiş kişilere ilişkin davalarda 8. maddenin, ev sahibi taraf devlette özel veya aile hayatı bağları kuran kişileri koruması beklenbilir. Buna ilişkin olarak aranan, sınırdışı edilecek kişinin aile yaşantısının olması, sınırdışı işleminin zorunlu olması ve aile yaşantısını bozması şartları göz önünde bulundurulmalıdır¹³⁷. Bunun yanı sıra kişinin iklim değişikliğinin etkileriyle karşılaşma riski olan bir ülkeye gönderilme kararının AİHS'nin 3. maddesinin uygulanması için gerekli olan asgari ağırlık düzeyine erişmemiş olması ancak fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü ihlal etmesi halinde Sözleşme'nin 8. maddesi değerlendirilebilecektir¹³⁸. Bu bağlamda 8. maddeye ilişkin değerlendirme, halihazırda güvensiz durumda olan geçim kaynaklarına yönelik risklerin iklim değişikliği veya çevresel felaketler nedeniyle arttığı koşullara dönmesi halinde fiziksel ve psikolojik bütünlüğü etkilenecek bir kişi hakkında geri gönderme kararı verilmesinin orantılılığına odaklanmaktadır¹³⁹.

BM İnsan Hakları Komitesi *Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda* kararında, yaşam hakkının "bireylerin haysiyetli bir yaşam sürme hakkını" içerdiğini hatırlatmıştır¹⁴⁰. Bu hak aynı zamanda belirli bir yaşam standardını mümkün kılan ekonomik ve sosyal korumaları da kapsamaktadır¹⁴¹. AİHM de benzer

¹³⁴ Cederberg: s.28.

¹³⁵ Cederberg: s. 9; McAdam: Climate Change Displacement and International Law, s. 17.

¹³⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kalashnikov v. Rusya davasında, başvuranın Rusya'da maruz kaldığı kötü cezaevi koşulları nedeniyle Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği iddiasını, söz konusu koşulların Rusya'nın ekonomik güçlüklerinin bir sonucu olduğu değerlendirmesi sonucunda reddetmiştir. "Hükümet, başvuranın tutukluluk koşullarının işkence veya insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele olarak kabul edilemeyeceğini iddia etmiştir. Koşullar, Rusya'daki tutukluların çoğundan farklı değildi veya en azından daha kötü değildi. Duruşma öncesi gözaltı merkezlerindeki aşırı kalabalık genel itibarıyla bir sorun teşkil etmekteydi. Yetkili makamların başvurana fiziksel olarak acı vermek veya sağlığına zarar vermek gibi bir niyeti bulunmamaktaydı. Gözaltı tesisinin idaresi, herhangi bir hastalığı olan kişilere tıbbi tedavi sağlamak ve diğer mahkûmlara bulaşmasını önlemek için mevcut tüm önlemleri almıştır." Kalashnikov v. Russia, 47095/99, 15.07.2002, § 93.

¹³⁷ Ekşi, Nuray: "İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye'den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller", İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 82, Sayı: 6, Kasım 2008, s. 2814, 2815.

¹³⁸ Wainwright v. The United Kingdom, 12350/04, 26.09.2006, § 43; Juhnke v. Turkey, 52515/99, 13.05.2008, § 71. Salihpaşaoğlu, Yaşar: "Özel Hayatın Kapsamı", s. 249.

¹³⁹ Scott: s. 424.

¹⁴⁰ Teitiota v. Yeni Zelanda, *par.* 9.4.

¹⁴¹ McAdam: "Protecting People Displaced by the Impacts of Climate Change", s. 714.

şekilde, insanları ciddi mahrumiyet durumlarına (“*serious deprivation*”¹⁴²) veya vahim insani koşullara (“*dire humanitarian conditions*”¹⁴³) göndermenin insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele teşkil edebileceği yönünde kararlar vermiştir¹⁴⁴. İnsan Hakları Komitesi tarafından yapılan değerlendirmede ifade edildiği gibi, iklim değişikliğine bağlı risklerin oldukça büyük olduğu bir ülkedeki yaşam koşulları, risk gerçekleşmeden önce dahi onurlu bir yaşama hakkı ile bağdaşmaz hale gelme tehlikesini taşır¹⁴⁵. Bu karar, yalnızca İnsan Hakları Komitesi nezdinde bir dönüm noktası niteliğinde olmayıp aynı zamanda çevrenin korunması ile insan onuruna uygun bir yaşama hakkı arasında “inkar edilemez bir ilişkinin” varlığına dair daha derin ve daha geniş bir içtihat ve uygulamaya ışık tutmaktadır¹⁴⁶. Hem *Teitiota v. Yeni Zelanda davasında* hem de *Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi* kararındaki değerlendirmelere benzer şekilde, iklim kaynaklı yerinden edilmiş kişilerin gönderildiği ülkedeki yaşam koşulları ile onurlu bir yaşama hakkı arasında AİHM içtihatlarınınca kurulması muhtemel bağın bu kişilere yönelik bir koruma sağlayabileceği düşünülmektedir.

Tüm bu değerlendirmelerin yanı sıra, iklim değişikliğine bağlı yerinden edilen kişilere yönelik geri gönderme kararları hakkında Sözleşme’nin 3. maddesi bağlamında yapılacak bir koruma değerlendirmesinin olası zorlukları da göz önünde bulundurulmaktadır. Mahkeme, 3. maddeye ilişkin başvurularda, böyle bir riskin varlığını değerlendirmek için katı ölçütler uygulamak zorunda olduğunu vurgulamış¹⁴⁷ ve önüne gelen birçok başvuru, başvuranın riskin gerçekliğini esaslı gerekçelerle kanıtlamasının zorluğu sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹⁴⁸. Bunun yanı sıra, devletlerin ulusal hukuk düzenlemeleri uyarınca aldıkları bir iade kararı, egemenlik yetkileriyle ilgili bir alana ilişkin olduğundan, AİHM takdir yetkisi doktrinini geniş şekilde uygulama eğiliminde olabilecektir. İklim kaynaklı yerinden edilen kişilerin güçlükle karşılaşılabilecekleri diğer hususlar, iklim değişikliği ile göç¹⁴⁹ veya iklim değişikliği ile doğal afetler arasındaki nedensellik sorunu¹⁵⁰ ve çevresel tehlikelerin bir zulüm nedeni olarak değerlendirilemeyeceği yaklaşımıdır¹⁵¹.

AİHM nezdinde iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilmiş kişiler ile ilgili geri göndermeme ilkesine ilişkin bir içtihat bulunmamaktadır. Ancak

¹⁴² M.S.S. v. Belgium And Greece, 30696/09, 21.01.2011, § 253.

¹⁴³ Sufi And Elmi v. The United Kingdom, 8319/07 11449/07, 28.06.2011, § 259, 280, 282.

¹⁴⁴ McAdam: “Protecting People Displaced by the Impacts of Climate Change”, s. 714.

¹⁴⁵ Teitiota v. Yeni Zelanda, *par. 9.11.*

¹⁴⁶ Le Moli: s. 750.

¹⁴⁷ Chahal v. the United Kingdom, 22414/93, 15.11.1996, § 96; Saadi v. Italy, 37201/06, 28.02.2008, § 128.

¹⁴⁸ Ergül: s. 177, 178.

¹⁴⁹ van Duren: s. 60.

¹⁵⁰ Scott: s. 431.

¹⁵¹ van Duren: s. 61.

Mahkeme'nin konuya ilişkin dayanak oluşturabilecek mevcut içtihatları ve değerlendirmeleri, gelecekte iklim değişikliği veya çevresel bozulma nedenleriyle yaşamlarına yönelik bir tehdit riskiyle karşılaşmalarına sebep olan devletlerin iade kararlarında, Sözleşme'nin 2, 3 veya 8. maddeleri kapsamında geri göndermeme yükümlülüğünün gündeme gelebileceğini göstermektedir.

SONUÇ

Tarihi boyunca yaşanan kuraklık, su kaynaklarının azalması, sel felaketi, deprem gibi çevresel sorunlar insanlık için her zaman göç nedenlerinden biri olmuştur. Günümüzde iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle yaşanan çevresel bozulmalar veya doğal afetler de bundan etkilenen veya etkilenme riski taşıyan kişilerin yer değiştirmelerine yol açmaktadır. İklim değişikliği ve artan etkileri nedeniyle yer değiştiren insanların korunma talepleri, bu konuda normatif bir boşluk olduğundan, uzak olmayan bir gelecekte küresel düzeyde önemli hukuki sorunlardan biri olacaktır. Nitekim son yıllarda, ulusal mahkemeler, devletin insanları iklim değişikliğinin etkilerinden kaynaklanan risklerle karşılaştıkları yerlere sınır dışı etmesinin uygunluğunu değerlendirmek durumunda kalmışlardır.

“İklim mültecileri” hakkında verilmiş olan *Ioane Teitiota v. Yeni Zelanda ve Bordeaux İdari İstinaf Mahkemesi* kararlarında iklim değişikliğine dayalı yer değiştirme tek başına belirleyici ve kategorik bir unsur olarak görülmemiştir. Ancak söz konusu kararlar, iklim değişikliğine bağlı yer değiştirenlerin geri gönderme yasağı korumasına zemin hazırlayan ilk kararlar olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kararlardaki değerlendirmeler, iklim kaynaklı yerinden edilmiş kişilere yönelik yasal koruma boşluklarını doldurmaya yarayan içtihatların gelişimine ışık tutmaktadır. Bu türden davalar, gelecekte benzer koruma taleplerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne taşınması halinde iklim değişikliğiyle ilişkili zararlar ve riskler bağlamında geri göndermeme ilkesinin uygulanmasına yönelik öngörülere kapı aralamaktadır.

Terminolojik ve normatif olarak ne şekilde tanımlanacağı, tanınacağı ve korunacağı konusunda henüz mutabık olunamamış iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilmiş kişiler için tamamlayıcı koruma ve insan hakları hukuku temelli geri göndermeme ilkesi potansiyel olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası insan hakları hukuku, bir kişinin, gerçek bir işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza ya da keyfi olarak yaşamından mahrum bırakılma riskiyle karşı karşıya kalacağına

inanmak için esaslı sebeplerin bulunduğu başka bir devlete iade edilmesini engellemek üzere tamamlayıcı bir koruma sağlamaktadır. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, henüz iklim değişikliğine bağlı yer değiştirmelere ilişkin bir karar vermemiştir; dolayısıyla geri göndermeme ilkesini bu bağlamda genişletmeye yönelik değerlendirmesi hala belirsizdir. Bununla birlikte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2, 3 ve 8. maddeleri ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının geri göndermeme ilkesi bağlamındaki koruma kapsamının, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişilere yönelik normatif koruma boşluğunu doldurmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İklim veya çevre kaynaklı yerinden olanların gelecekteki olası koruma taleplerini karşılayabilmek için mevcut uluslararası koruma açığına son yıllarda daha çok dikkat çekilmekte ve devletlere özel bir koruma alanı sağlamaları yönünde çağrıda bulunmaktadır¹⁵². Günümüzdeki gittikçe daha yaygın hale gelen pratik ihtiyaçlar ile uluslararası topluma yapılan sorumluluk çağrıları, iklim değişikliği kaynaklı yer değiştirmelerin, yalnızca kabul eden ülkeye yönelik taleplerin ötesine geçilmesi ve daha geniş anlamdaki koruma açığının kapatılması ve geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Alleweldt, Ralf: "Protection Against Expulsion Under Article 3 of the European Convention on Human Rights", *European Journal of International Law*, Vol. 4, No. 1, 1993, s.360-376.

Apap, Joanna: The Concept of 'Climate Refugee': Towards a Possible Definition. Briefing. European Parliamentary Research Service (EPRS), 2018.

Ayazi, Hossein/Elsheikh, Elsadig: Climate Refugees: The Climate Crisis and Rights Denied, Berkeley, CA: Othering & Belonging Institute, University of California Berkeley, December 2019.

¹⁵² 2011 Nansen Konferansı'nda, insan hakları ilkelerinin ve özellikle geri göndermeme yasağının, uluslararası mülteci koruma rejimi dışında kalan yerinden edilmiş kişiler için olası bir koruma sağladığı şeklinde yorumlanabileceğinin ifade edilmiş olması özellikle mevcut koruma açığında başvuru alan ilk yükümlülüğün geri göndermeme ilkesi olduğunu göstermektedir. Nansen Conference: para. 22, s. 19; Bunun yanı sıra Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi uluslararası topluma "iklim mültecileri" için gereğine uygun şekilde önemli bir sığınma alanı sağlamaları çağrısında bulunmuş ve üye devletlere kendi ülkelerindeki uzun vadeli iklim değişikliklerinden kaçan insanlar için iltica sistemlerinde ve uluslararası hukukta korumalar geliştirme sorumluluğunu yüklemiştir. Council of Europe: Parliamentary Assembly, *Resolution 2307 (2019) A legal status for "climate refugees"*, 3 October 2019, par. 5.4. (<https://www.refworld.org/docid/5da07db64.html>, Erişim: 06.05.2021)

- Barale, Ilaria: Environmental Migrants Under the Law of the European Union, Luiss Guido Carli, [Single Cycle Master's Degree Thesis], 2019/2020.
- Barnett, Jon/Chamberlain, Natasha: "Migration as Climate Change Adaptation: Implications for the Pacific", In *Climate Change and Migration South Pacific Perspectives* (pp. 51-60), Ed. Bruce Burson, Institute of Policy Studies, Wellington, 2010.
- Bayata Canyaş, Aslı: "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Kapsamındaki Geri Gönderme Yasağının Uygulanma Koşullarının AİHM Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, 2015, s.73-90.
- Behrman, Simon/Ken, Avidan: "The Teitiota Case and the Limitations of the Human Rights Framework", Questions of International Law, Zoom-in 75, 2020, s.25-39.
- Bétaille, Julien: « Des "réfugiés écologiques" à la protection des "déplacés environnementaux" éléments du débat juridique en France », Hommes & Migrations, 2010/2 (N° 1284), s.144-155.
- Black, Richard: Environmental Refugees: Myth or reality? New Issues in Refugee Research, Working Paper No.34, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), Geneva, 2001.
- Boncour, Philippe/Burson, Bruce: "Climate Change and Migration in the South Pacific Region: Policy Perspectives", In *Climate Change and Migration South Pacific Perspectives* (pp. 5-28), Ed. Bruce Burson, Institute of Policy Studies, Wellington, 2010.
- Brown, Oli: Migration and Climate Change, IOM Migration Research Series, No.31, International Organization for Migration (IOM), Geneva, 2008.
- Buchanan, Kelly/U.S.Global Legal Research Directorate Law Library Of Congress: New Zealand: Climate Change Refugee" Case Overview, Washington, D.C.: The Law Library of Congress, Global Legal Research Center, 2015.
- Castles, Stephen/de Haas, Hein/Miller, Mark J.: The Age of Migration International Population Movements in the Modern World, Fifth Edition, Palgrave Macmillan, 2014.
- Cederberg, Emma: The Protection of Human Rights in the Context of Climate Change: Non-refoulement Obligations under Article 3 ECHR to Protect Environmental Migrants?, Dissertation, Uppsala Universitet, 2020.

- Christian Aid: Human Tide: The real migration crisis, A Christian Aid report, London: Christian Aid, 2007.
- Dinç, Güney: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Çevre ve İnsan, Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 143, Ankara, 2008.
- Doğan, İlyas/Hazar, Zeynep: “Üçüncü Kitap: BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”, İçinde İnsan Hakları Hukuku (s. 217-233), Ed. İlyas Doğan, 3. Baskı, Astana Yayınları, Ankara 2019.
- Efe, Salih/Ulusoy, Orçun: 117 Soruda Mülteci Hakları, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, Nisan 2013.
- Ekşi, Nuray: “İklim Mültecileri”, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 2, Temmuz-Aralık 2016, s.10-58.
- Ekşi, Nuray: “İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Sığınmacı ve Mültecilerin Türkiye’den Sınırdışı Edilmelerini Engelleyen Haller”, *İstanbul Barosu Dergisi*, Cilt: 82, Sayı: 6, Kasım 2008, s.2803-2837.
- El-Hinnawi, Essam: Environmental Refugees, Nairobi: United Nations Environment Programme, 1985.
- Ergül, Ergin: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku’nda Sınır Dışı Etme Geri Gönderme ve Geri Verme, Yargı Yayınevi, 2012.
- Ergüven, Nasih Sarp/Özturanlı, Beyza: “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 62, Sayı 4, 2013, s.1007-1061.
- Goodwin-Gill, Guy S.: “Non-Refoulement, Temporary Refuge, and the ‘New’ Asylum Seekers”, In *Refuge from Inhumanity? War Refugees and International Humanitarian Law* (pp. 433-459), Ed. David Cantor & Jean-François Durieux, Leiden: Brill Nijhoff, 2014.
- Gökpinar, Fatih Bilal: 21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2020.
- Gözler, Kemal: İdare Hukuku, Bursa, Ekin Yayınevi, 1. Baskı, 2003, Cilt 1.
- Human Rights Council: “The Slow onset effects of climate change and human rights protection for cross-border migrants” (A/HRC/37/CRP.4), Annual report of the United Nations High Commissioner for Human

Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General, Thirty-seventh session, 26 February – 23 March 2018.

Kälin, Walter/Schrepfer, Nina: Protecting People Crossing Borders in the Context of Climate Change Normative Gaps and Possible Approaches, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), February 2012, PPLA/2012/01.

Kälin, Walter: “The Global Compact on Migration: A Ray of Hope for Disaster-Displaced Persons”, International Journal of Refugee Law, Vol. 30, No. 4, 2018, s.664-667.

Kayğusuz Akbay, Mehtap: “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’nin Teitiota Kararının Ardından ‘İklim Mültecileri’”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 1, Yıl: 2021, s.223-248.

Kibreab, Gaim: Environmental Causes and Impact of Refugee Movements: A Critique of the Current Debate. Disasters, Volume 21, Issue 1, 1997, s.20-38

Korkut, Levent: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Devletlerin Sığınmacıları Sınırdışı Etme Egemen Yetkisine Etkisi: Türkiye Örneği”, Ankara Barosu Dergisi, Yıl: 66, Sayı: 4, Güz 2008, s.20-35.

Ktistakis, Yannis: Protecting Migrants Under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, A handbook for legal practitioners, Council of Europe Publishing, Council of Europe, 2013.

Kumari Rigaud, Kanta/de Sherbinin, Alex/Jones, Bryan/Bergmann, Jonas/Clement, Viviane/Ober, Kayly/Schewe, Jacob/Adamo, Susana/Mc-Cusker, Brent/Heuser, Silke/Midgley, Amelia: Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration, Washington, DC: The World Bank, 2018.

Laczko, Frank/Piguet, Etienne: Regional Perspectives on Migration, the Environment and Climate Change, In *People on the Move in a Changing Climate* (pp.1-20), Ed. Etienne Piguet, Frank Laczko, Global Migration Issues, Vol 2, Springer, Dordrecht, 2014.

Le Moli, Ginevra: “The Human Rights Committee, Environmental Protection And The Right To Life”, International and Comparative Law Quarterly, Volume 69, Issue 3, July 2020, s.735-752.

- Loneragan, Steve: “The Role Of Environmental Degradation in Population Displacement”, Environmental Change and Security Project Report, Issue 4, Spring 1998, s.5-15.
- McAdam, Jane: “Climate Change-Related Movement and International Human Rights Law: The Role of Complementary Protection”, In *Climate Change, Forced Migration, and International Law* (pp. 52-98), Jane McAdam, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- McAdam, Jane: “Protecting People Displaced by the Impacts of Climate Change: The UN Human Rights Committee and the Principle of Non-refoulement”, American Journal of International Law, Volume 114, Issue 4, October 2020, s.708-725.
- McAdam, Jane: “The Relevance of International Refugee Law.”, In *Climate Change, Forced Migration, and International Law* (pp. 39-51), Jane McAdam, Oxford: Oxford University Press, 2012.
- McAdam, Jane: “The Scope of Ill-Treatment under the ECHR and ICCPR”, Complementary Protection in International Refugee Law, Oxford University Press, 2007.
- McAdam, Jane: Climate Change Displacement and International Law: Complementary Protection Standards, Division of International Protection, UN High Commissioner for Refugees (UNHCR), PPLA/2011/03, 2011.
- McMichael, Celia: “Climate Change-related Migration and Infectious Disease”, *Virulence*, Vol. 6(6), 2015, s.548-553.
- Methmann, Chris/Oels, Angela: “From ‘Fearing’ to ‘Empowering’ Climate Refugees: Governing Climate-Induced Migration in the Name of Resilience”, *Security Dialogue*, Vol. 46, No. 1, 2015, s.51-68.
- Moberg, Kara K.: “Extending Refugee Definitions to Cover Environmentally Displaced Persons Displaces Necessary Protection”, *Iowa Law Review*, Vol. 94, No. 3, March 2009, s.1107-1136.
- Myers, Norman: “Environmental Refugees: A Growing Phenomenon of the 21st Century”, *Philosophical Transactions of the Royal Society: Biological Sciences*, Vol. 357, No. 1420, 2002, s.609-613.
- Naik, Asmita: “Migration and Natural Disasters”, In *Migration, Environment and Climate Change: Assessing The Evidence* (pp. 245-317), Ed. Frank Laczko, Christine Aghazarm, International Organization for Migration, 2009.

- Nansen Conference, Climate Change and Displacement in the 21st Century, Oslo, Norway, June 5-7, 2011.
- Neuteleers, Stijn: “Environmental Refugees: A Misleading Notion for a Genuine Problem”, *Ethical Perspectives*, Vol. 18, Issue 2, 2011, s.229-248.
- Oakes, Robert/Milan, Andrea/Campbell, Jillian: Kiribati: Climate Change and Migration – Relationships Between Household Vulnerability, Human Mobility and Climate Change, Report No. 20, Bonn: United Nations University Institute for Environment and Human Security (UNU-EHS), 2016.
- Odman, Tefvik: Mülteci Hukuku, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No.15, Ankara, 1995.
- Piguet, Etienne/Pécoud, Antoine/de Guchteneire, Paul: “Migration and Climate Change: An Overview”, *Refugee Survey Quarterly*, Volume 30, Issue 3, September 2011, s.1-23.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar: “Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, 2013, s.227-266.
- Salihpaşaoğlu, Yaşar: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Yargılamada Kullanıldığı Yöntem, İlke ve Usuller, Adalet Yayınevi, Ankara, 2020.
- Sancakdar, Oğuz: “İdari Yargıda İstinaf Sistemi Üzerine Düşünceler”, *Journal of Yaşar University*, Cilt 8, Sayı (Özel), 2013, s.2237-2326.
- Scott, Matthew: “Natural Disasters, Climate Change and Non-Refoulement: What Scope for Resisting Expulsion under Articles 3 and 8 of the European Convention on Human Rights?”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 26, No. 3, 2014, s.404-432.
- Sirmen, K. Sedat: “Yabancıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmesine İlişkin Temel Düzenlemeler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye Hakkında Verdiği Örnek Kararlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl: 67, Sayı: 3, Yaz 2009, s.29-45.
- Steinbock, Daniel J.: “Interpreting the Refugee Definition”, *UCLA Law Review*, Vol. 45, No. 3, February 1998, s.733-781.
- Stern, Nicholas: “The Economics of Climate Change”, *American Economic Review*, Vol. 98, No. 2, May 2008, s.1-37.

Stern, Nicholas: How Climate Change Will Affect People Around the World. In *The Economics of Climate Change: The Stern Review* (pp. 65-103). Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

Stoyanova, Vladislava: “How Exceptional Must ‘Very Exceptional’ Be? Non-Refoulement, Socio-Economic Deprivation, and Paposhvili v Belgium”, *International Journal of Refugee Law*, Vol. 29, No. 4, 2017, s.580-616.

Tekin, Esra: “Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 147, Mart 2020, s.313-332.

United Nations Framework Convention on Climate Change. New York: United Nations, General Assembly, 1992.

Uzun, Elif: “Geri Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesinin Uluslararası Hukuktaki Konumu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 8, Sayı: 30, 2012, s.25-58.

Van Duren, C.: The legal obligations for the European Union to protect climate-induced migrants crossing European borders, Master thesis, Tilburg Law School Master Thesis, The Netherlands, 2018.

Williams, Angela: “Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law”, *Law & Policy*, Volume 30, Issue 4, October 2008, s.502-529.

Yılmaz Turgut, Nükhet: “Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt:31, Sayı: 139, Kasım 2018, s.287-346.

Yurtcanlı Duymaz, Seda: “Çevresel Nedenlerle Yerinden Olanlar”, içinde *Çevre Hukuku ve Politikaları: Kavramlar, Teoriler ve Tartışmalar* (s. 225-245), Ed. Zerrin Savaşan, Çağlar Söker, Fırat Harun Yılmaz, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2011.

Ziya, Olcay: “Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Cilt: 25, Sayı: 99, Mart 2012, s.229-240.

Mahkeme Kararları

AİHM, *Boultif v. Switzerland*, 54273/00, 02.08.2001.

AİHM, *Bryan v. The United Kingdom*, 19178/91, 22.11.1995.

- AİHM, Budayeva and Others v. Russia, 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02, 20.03.2008.
- AİHM, Chahal v. the United Kingdom, 22414/93, 15.11.1996.
- AİHM, F.G. v. Sweden, 43611/11, 23.03.2016.
- AİHM, Fadeyeva v. Russia, 55723/00, 09.06.2005.
- AİHM, Fredin v. Sweden (No. 1), 12033/86, 18.02.1991.
- AİHM, Guerra And Others v. Italy, 14967/89, 19.02.1998.
- AİHM, Howald Moor and Others v. Switzerland, 52067/10, 41072/11, 11.03.2014.
- AİHM, Juhnke v. Turkey, 52515/99, 13.05.2008.
- AİHM, Kalashnikov v. Russia, 47095/99, 15.07.2002.
- AİHM, L.C.B. v. The United Kingdom, 23413/94, 09.06.1998.
- AİHM, M.S.S. v. Belgium And Greece, 30696/09, 21.01.2011.
- AİHM, McGinley and Egan v. The United Kingdom, 21825/93, 23414/94, 09.06.1998.
- AİHM, N. v. Finland, 38885/02, 26.07.2005.
- AİHM, N. v. The United Kingdom, 26565/05, 27.05.2008.
- AİHM, Nnyanzi v. the United Kingdom, 21878/06, 08.04.2008.
- AİHM, Öneriyıldız v. Turkey, 48939/99, 30.11.2004.
- AİHM, Papastavrou and Others v. Greece, 46372/99, 10.04.2003.
- AİHM, Powell And Rayner v. The United Kingdom, 9310/81, 21.02.1990.
- AİHM, Saadi v. Italy, 37201/06, 28.02.2008.
- AİHM, Soering v. The United Kingdom, 14038/88, 07.07.1989.
- AİHM, Turgut and Others v. Turkey, 1411/03, 08.07.2008.
- AİHM, Vilnes and Others v. Norway, 52806/09, 22703/10, 05.12.2013.
- AİHM, Vilvarajah and Others v. The United Kingdom, 13163/87; 13164/87; 13165/87; 13447/87; 13448/87, 30.10.1991.

AİHM, *Wainwright v. The United Kingdom*, 12350/04, 26.09.2006.

AİHM, *Zammit Maempel v. Malta*, 24202/10, 22.11.2011.

Ioane Teitiota v. New Zealand (advance unedited version), CCPR/C/127/D/2728/2016, UN Human Rights Committee (HRC), 7 January 2020. (https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/NZL/CCPR_C_127_D_2728_2016_31251_E.docx, Erişim: 06.05.2021)

Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment [2013] NZHC 3125 [26 November 2013]. (<http://www.nzlii.org/nz/cases/NZHC/2013/3125.html>, Erişim: 06.05.2021)

Teitiota v The Chief Executive of Ministry of Business, Innovation and Employment CA50/2014 [2014] NZCA 173 [8 May 2014]. (<http://www.nzlii.org/nz/cases/NZCA/2014/173.html>, Erişim: 06.05.2021)

The Supreme Court of New Zealand, *Teitiota v The Chief Executive of The Ministry of Business Innovation and Employment* [2015] NZSC 107 [20 July 2015]. (<http://www.nzlii.org/nz/cases/NZSC/2015/107.html>, Erişim: 04.05.2021)

İnternet Kaynakları

“Historic UN Human Rights case opens door to climate change asylum claims”, The Office of the High Commissioner for Human Rights, UN Human Rights, DisplayNews. (<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25482>, Erişim: 08.05.2021)

Council of Europe: Parliamentary Assembly, *Resolution 2307 (2019) A legal status for “climate refugees”*, 3 October 2019, *par. 5.4*. (<https://www.refworld.org/docid/5da07db64.html>, Erişim: 06.05.2021)

France: Code de l’entrée et du séjour des étrangers et du droit d’asile (CE-SEDA) [France], 22 February 2005. (<https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070158/>, Erişim: 12.05.2021)

InfoMigrants: « *Un migrant bangladais devient le premier ‘déplacé environnemental’ de France* », Anne-Diandra Louarn, 11/01/2021. (<https://www.infomigrants.net/fr/post/29563/un-migrant-bangladais-devient-le-premier-deplace-environnemental-de-france>, Erişim: 07.05.2021)

- Libération: «*La France a-t-elle ouvert la porte à un statut de réfugiés climatique?* » (https://www.liberation.fr/france/2021/01/25/la-france-a-t-elle-ouvert-la-porte-a-un-statut-de-refugies-climatique_1818418/#:~:text=C'est%20une%20premi%C3%A8re%20en,situation%20environnementale%20dans%20son%20pays,07.05.2021)
- McAdam, Jane: “Climate refugees cannot be forced back home”, *The Sydney Morning Herald*, 20 January 2020. (<https://www.smh.com.au/environment/climate-change/climate-refugees-cannot-be-forced-back-home-20200119-p53sp4.html>, Erişim: 11.05.2021)
- Reeh, Greta: Climate Change in the Human Rights Committee, *EJIL: Talk!*, Blog of the European Journal of International Law. (<https://www.ejiltalk.org/climate-change-in-the-human-rights-committee/>, Erişim: 06.05.2021)
- UN General Assembly, *Convention Relating to the Status of Refugees*, 28 July 1951, United Nations, Treaty Series, Vol. 189, p. 137. (<https://treaties.un.org/doc/publication/UNTS/Volume%20189/v189.pdf>, Erişim: 08.05.2021)
- UNHCR, The UN Refugee Agency, Climate change and disaster displacement. (<https://www.unhcr.org/climate-change-and-disasters.html>, Erişim: 04.05.2021)
- Weiss, Kenneth R.: “The Making of a Climate Refugee”, *FOREIGN POLICY* (Jan. 28, 2015). (<https://foreignpolicy.com/2015/01/28/the-making-of-a-climate-refugee-kiribati-tarawa-teitiota/>, Erişim: 04.05.2021)